T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SELÇUKLU VE ABBASİ HANEDAN EVLİLİKLERİNDEKİ ÇEYİZLERİN SİYASİ VE EKONOMİK BOYUTU

Elif HARMANCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Sayime DURMAZ

Çankırı - 2022

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SELÇUKLU VE ABBASİ HANEDAN EVLİLİKLERİNDEKİ ÇEYİZLERİN SİYASİ VE EKONOMİK BOYUTU

Elif HARMANCI
ORCID: 0000-0002-3156-7320

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Sayime DURMAZ

Çankırı – 2022

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ III
TEZ KABUL VE ONAY IV
ÖNSÖZ V
ÖZET VI
ABSTRACT VII
KISALTMALAR VIII
1. GİRİŞ 1
1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ 1
1.2. KONU İLE İLGİLİ KAYNAKLAR 1
1.3. KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR 4
2. SELÇUKLULARDA VE ABBASİLERDE EVLENME GELENEKLERİ 6
2.1. EVLİLİK ÖNCESİ TARAFLARIN BİRBİRİNİ TANIMASI VE KIZ İSTEME 10
2.2. NİŞAN YAPMAK (NAMZETLİK) 12
2.3. MEHİR 13
2.4. ÇEYİZ 15
2.5. SÜT HAKKI 16
2.6. NİKÂH (EVLENME AKDİ) 17
2.7. DÜĞÜN 18
2.8. BOŞANMA (TALÂK) 20
2.9. ÖLÜM VE EVLİLİĞİN SON BULMASI 21
3. SELÇUKLU-ABBASİ EVLİLİKLERİNDE ÇEYİZİN EKONOMİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 22
3.1. ABBASİ EKONOMİSİ İÇERİSİNDE SELÇUKLU ÇEYİZLERİ 22
3.1.1. Halife Kaim Biemrillah'ın Hatice Arslan Hatun İle Evliliği 22
3.1.2. Halife Muktedi Biemrillah'ın Alparslan'ın Kızı İle Evliliği 27
3.1.3. Halife Muktedi Biemrillah ile Mahmelek Hatun'un Evliliği 28
3.1.4. Halife Mustazhir Biemrillah ve Seyyide İsmet Hatunun Evliliği 32
3.1.5. Halife Müsterşid Billah ve Emire Hatunun Evliliği 33
3.1.6. Halife Muktefi Liemrillah ve Fatıma Hatunun Evliliği 34

3.1.7. Halife Nasır Lidinillah ve Melike Selçuka Hatunun Evliliği 35
3.2. SELÇUKLU EKONOMİSİ İÇERİSİNDE ABBASİ ÇEYİZLERİ 38
3.2.1. Sultan Tuğrul Bey ve Seyyide Hatun 39
3.2.2. Sultan Mesud ve Seyyide Zübeyde Hatun 44
4. ABBASİ-SELÇUKLU EVLİLİKLERİNDE ÇEYİZ EŞYALARININ SİYASETLE İLİŞKİSİ VE DİPLOMASİYE YANSIMASI 47
4.1. ÇEYİZ EŞYALARININ SİYASETLE İLİŞKİSİ 47
4.1.1. Seyyide Hatuna Verilen İkta Arazilerinin Geri İstenmesi 47
4.1.2. Terken Hatunun Kızı için Halifeye Sunduğu Şartlar 51
4.2. ÇEYİZLERİN DİPLOMATİK İLİŞKİLERE YANSIMASI 56
4.2.1. Seyyide Hatun ve Tuğrul Bey'in Evliliği 56
4.2.2. Mahmelek Hatun ile Halife Muktedi Biemrillahın Evliliği 58
5. SONUÇ 60
KAYNAKÇA 63
EKLER 69
ÖZGEÇMİŞ 72

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Selçuklu ve Abbasi Hanedan Evliliklerindeki Çeyizlerin Siyasi Ve Ekonomik Boyutu* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

17/01/2022

Elif HARMANCI

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Elif HARMANCI tarafından hazırlanan *Selçuklu ve Abbasi Hanedan Evliliklerindeki Çeyizlerin Siyasi ve Ekonomik Boyutu* başlıklı bu çalışma, *17/01/2022* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda oybirliğiyle/~~oy çokluğuyla~~ başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Tarih* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	: Doç. Dr. Resul AY	İmza: ……..
Danışman	: Doç. Dr. Sayime DURMAZ	İmza: ……..
Üye	: Doç. Dr. İbrahim ONAY	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../…/2022 tarih ve 2022/… sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda Selçuklular ile Abbasiler arasında yaşanan evliliklerin siyasi yönleri, evliliklerin iç ve dış politikaya olan etkileri ve Hatunların bu evlilik sürecinde yaşadıkları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Ancak Selçuklu ve Abbasi hanedanları arasında yapılan evliliklerde Hatunların damat evine giderken getirdikleri çeyizlerin içeriğinin hanedanların ekonomik, siyasi ve diplomatik ilişkilere yansıması hakkında çalışmalara pek rastlanılmamıştır.

Kaynaklar arasında sadece verilen çeyizlerin çeşitleri ile ilgili bilgiler mevcuttur. Bu nedenle tez çalışmamızda evlenen hatunların çeyizlerinin ekonomik, siyasi ve diplomatik ilişkilere yansımasını ele almaya çalıştık. Bu bağlamda, birbirini tekrar eden kaynaklar arasında kıyıda köşede kalmış konuların farklı bakış açılarıyla yeniden ele alınmasını ve bu konuya dair oluşturulan literatüre katkı sunmayı amaçlıyoruz.

Konu hakkındaki çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde evlilik ve evlenme gelenekleri hakkında yaygın olarak uygulanan merasimlerden bahsedilmiştir. İkinci bölümde Selçuklu Devleti ile Abbasi Hanedan üyeleri arasında gerçekleştirilen evliliklerde çeyizin sadece hatunların yanlarında getirdikleri eşyalar olarak görülmesinin dışında, ekonomik açıdan hanedan üyeleri için çeyizlerin değerlendirilmesi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde ise, Abbasi Hilafeti ile Selçuklu hanedan üyeleri arasında gerçekleştirilen evliliklerde hazırlanan çeyizlerin taraflar arasında yaşanan siyasi ilişkilere olan etkisi incelenerek, söz konusu iki hanedan arasında yaşanan evliliklerde istenen çeyizlerin diplomatik ilişkilere yansıması ele alınmaktadır.

17/01/ 2022

Elif HARMANCI

ÖZET

Tezin Başlığı : Selçuklu ve Abbasi Hanedan Evliliklerindeki Çeyizlerin Siyasi ve Ekonomik Boyutu
Tezin Yazarı : Elif HARMANCI
Danışman : Doç. Dr. Sayime DURMAZ
Anabilim Dalı: Tarih
Tezin Türü : Yüksek Lisans Tezi
Kabul Tarihi : 17/01/2022

Kuruluşunun ardından siyasi hâkimiyetini diğer devlet ve hanedanlar arasında güçlendirmeyi amaçlayan Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, hanedanlar arası yapılan siyasi evliliklere büyük önem vermişti. Bu nedenle Selçuklu Sultanları, Abbasi Hilafeti ile aralarındaki iyi ilişkileri güçlendirmek ya da kötü ilişkileri düzeltmek amacıyla birçok kez evliliği siyasi bir araç olarak kullanmış ve bu yolla aralarındaki ilişkileri düzenlemeye çalışmışlardır. Selçuklu-Abbasi arasındaki ilişkileri düzenlemek adına ilk adım Sultan Tuğrul'un yeğeni Hatice Arslan Hatun ile Halife el-Kaim Biemrillah'ın evlilikleriyle atılmıştır. İlerleyen süreçlerde de sıklıkla Selçuklu sultanları ve Abbasi halifeleri evlilikler üzerinden bir takım hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu hedefler içerisinde Hatunların getirmiş oldukları çeyizlerin de büyük bir payı vardır.

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in Halife el-Kaim Biemrillah'ın kızı Seyyide Hatun ile evlenirken çeyiz olarak Altuncan Hatun'dan kalma verimli arazilerin ikta olarak, ayriyeten 300.000 nakit altın dinarın verilmesi çeyizin ekonomik boyutunu gözler önüne sermeye yeterlidir. Ayrıca çeyizler üzerinden kaynaklarda incelemeler yapıldığında çeyizler üzerinden yaşanan bir takım olayların ilişkileri etkilediği dikkati çekmektedir. Bu nedenle çeyiz konusunun araştırılması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu Devleti, Abbasi Hilafeti, Evlilik, Çeyiz, Nikâh.

ABSTRACT

Title of the Thesis: Political and Economic Dimensions of Dowry in Seljuk and Abbasid Dynasty Marriages
Author **:** Elif HARMANCI
Supervisor **:** Assoc. Prof. Dr. Sayime DURMAZ
Department **:** History
Thesis Type **:** Master's Thesis
Date **:** 17/01/2022

After its establishment, Seljuk Sultan Tuğrul Bey, who aimed to strengthen his political dominance among other states and dynasties, gave great importance to political marriages between dynasties. For this reason, the Seljuk Sultans used marriage as a political tool many times in order to strengthen the good relations between them and the Abbasid Caliphate or to fix the bad relations, and they tried to regulate the relations between them in this way. In order to regulate the relations between the Seljuks and the Abbasids, the first step was taken with the marriage of Sultan Tugrul's niece Hatice Arslan Hatun and Khalifa al-Kaim Biemrillah. In the following processes, Seljuk sultans and Abbasid caliphs often tried to achieve some of their goals through marriages. Among these goals, the dowry brought by the women has a great share.

It is enough to reveal the economic dimension of the dowry by gving 300,000 cash gold dinars as the dowry of the fertile lands left by Altuncan Hatun as a dowry while the Sejuk Sultan Tugrul Bey married Seyyide Hatun, the daughter of Khalifa al-Kaim Biemrillah. In addition, when examining the sources on dowries, it is noteworthy that a number of events experienced over dowries affect relations. For this reason, it is important to investigate the dowry issue.

Keywords: Seljuk State, Abbasid Caliphate, Marriage, Dowry, Wedding.

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.n.	adı geçen not
a.g.t.	adı geçen tez
as.	Aleyhisselam
b.	Bin
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
der.	Derleyen
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
gös.yer.	gösterilen yer
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
nşr.	Neşreden
ODÜ	Ordu Üniversitesi
s.	Sayfa
S.	Sayı
Sad.	Sadeleştiren
SÜ	Selçuk Üniversitesi
trc.	Tercüme
TTK	Türk Tarih Kurumu
UÜ	Uludağ Üniversitesi

Üni.	Üniversite
vb.	ve benzeri
Yay.	Yayınları
yy.	Yüzyıl
yyok.	yayın yok

1. GİRİŞ

1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Tezimizde Selçuklu ve Abbasi Hilafeti arasında yaşanan evliliklerde verilen çeyizlerin diplomatik yansımaları incelenecektir. Ayrıca, Selçuklu devletinin devlet politikası haline getirdiği siyasi evliliklerde evlenen kadınların çeyizlerinin Selçuklu ve Abbasi hilafeti açısından ne derece önemli ve etkili olduğu üzerine odaklanılmıştır.

Araştırma konumuzun sınırı Selçuklu ve Abbasi Hanedanlığı arasında yaşanan evlilikler üzerinden oluşturulmuştur. Konuyu bu şekilde sınırlandırmamızın sebebi, Selçuklu hanedan evliliklerinin birden fazla hanedanlık arasında yapılmış olmasıdır. Bu nedenle konu sadece Selçuklu ve Abbasiler arasındaki evlilikler üzerinden oluşturuluştur.

Selçuklu ve Abbasiler arasında Sultan Tuğrul Bey dönemi ile başlayan evlilik ilişkileri, diğer Selçuklu sultanları arasında da görülmekte olup bu evliliklerde hazırlanan çeyizlerden kaynaklar içerisinde sıkça bahsedilmektedir. İki hanedanlık arasında yaşanan tüm evliliklerde hazırlanan çeyizlerle ilgili çeşitli bilgiler mevcuttur. Selçuklu ve Abbasi evlilikleri içerisinde çeyiz eşyalarına yer veren kaynaklar incelendiğinde, çeyizler üzerinden iki hanedanlık arasında bir takım olayların yaşandığı dikkati çekmektedir. Bu nedenle, yaşanan evliliklerde hazırlanan çeyizler konunun araştırılması ve incelenmesi bakımından önem arz etmektedir. Tezimizin hazırlanmasında başta Selçuklu tarihi kaynakları kullanılmak üzere yerli ve yabancı araştırma eserleri, süreli yayınlar, ansiklopediler ve tezlerde konu hakkında geçen bilgiler taranarak elde edilen bilgilerden faydalanılmıştır. Araştırmamız neticesinde elde edilen bilgiler mukayese edilerek ortaya konulmuştur.

1.2. KONU İLE İLGİLİ KAYNAKLAR

Gregory Abu'l-Farac Barhebraeus, Abu'l-Farac Tarihi, İbnü'l-ibri lakabıyla tanınan Abu'l-Farac, 622'de (1225) Malatya'da doğmuştur. *Abu'l-Farac Tarihi,* Selçuklu

dönemi hakkında bilgi veren önemli Süryani kaynaklarından birisidir. Abu'l-Farac, Süryanice yazdığı eserini yine kendisi Arapçaya tercüme etmiştir. Eserin birinci cildi Hz. Âdem'den başlayarak evliya nesillerinden, Selçuklu Devleti İbranilerin krallarını, Keldanileri (Persler), İranlılar, Yunanlılar, Romalılar Bizanslılar, Hz. Peygamberden başlayarak, Abbasi Halifeliğinin yıkılışına kadar İslam tarihi, Haçlılar ve Moğollar hakkında bilgiler vermektedir. Eser Selçuklu ve Abbasi Hilafeti hakkında önemli bilgiler vermesi ve iki hanedan arasında yapılan evliliklere değinmesi bakımından son derece önemlidir. Selçuklu sultanları ve Abbasi Halifelerinin karşılıklı kız alıp vermelerinden ve yaşanan evliliklerde verilen çeyizlerden bahsetmesi nedeniyle araştırma konumuz için son derece önemlidir. Eserin I. ve II. ciltleri Ömer Riza Doğrul tarafından Türkçeye çevrilmiş olup TTK basımevi tarafından yayınlanmıştır. Bizde bu tercüme eserden yararlandık.

İbnü'l-Cevzi, el-Muntazam fi Tarihi'l-Mülük ve'l-Ümemde Selçuklular, İbnü'l Cevzi'nin bir İslam tarihi kaynağı olan *el-Muntazam fi Tarihi'l-Mülük ve'l-Ümem* eserinde yer alan Selçuklu tarihiyle ilgili kısımlar yıl yıl kronolojik olarak yansıtılmış olup Abbasi Halifeleri ile olan ilişkileri hakkında bilgiler sunmaktadır. Selçuklu sultanları ve Abbasi Halifeleri arasında yapılan evlilikler hakkında da bilgiler vermesi sebebiyle araştırma konumuz için son derece önemlidir. Eser, Ali Sevim tarafından Türkçeye çevrilerek TTK tarafından yayımlanmıştır. Tezimizi hazırlarken bu çalışmadan yararlanılmıştır.

İbnü'l-Esir el-Cezeri, Camiu'l Usul, Orta Çağ İslam dünyasının en ünlü kaynaklarından biri olan *El- Kâmil fi'tTârih* adlı eserin sahibi olan İbnü'l Esir, 1160 yılında Cizre'de doğmuş 1233'de Musul'da vefat etmiştir. İbnü'l- Esir'in *Kütüb-ü Sitte*'yi bir araya getirmesiyle oluşturduğu Camiu'l Usul adlı eserde İslam dininde Hz. Peygamberin kadınlara karşı sergilediği tutumdan, evliliklerde kadınların sahip oldukları haklardan ve mehirleri gibi sosyal konular üzerine bilgi vermesi nedeniyle konumuz için önemli bilgiler sunmaktadır. Kemal Sandıkçı ve Muhsin Koçak'ın Türkçeye tercümesi bulunan bu eserden de istifade edilmiştir.

İbn Kesir, tarihçi ve hadis ilmiyle uğraşan ünlü İslam tarihçilerindendir. Bir İslam kaynağı olan *El Bidaye ve'n Nihaye*, kâinatın yaratılışı ve Hz. Âdem'den başlayıp

Hz. Muhammed'e kadar bilinen tüm peygamberlerin hayatını, Hulefa-i Raşidin dönemini, Emeviler, Abbasiler, Endülüs Emevileri, Fatımileri, Eyyubileri, Memlükleri, Selçuklular ve bazı İslam devletlerinin kronolojik olarak sıraladığı önemli bir İslam tarihi kaynağıdır. Selçuklular ve Abbasiler arasında yaşanan ilişkilerini kronolojik sıra ile aktaran bu eserde Selçuklu ve Abbasi Hilafet evliliklerinden ve evlenen Hatunların çeyizlerinden de bahsetmektedir Bu önemli eser, Mehmet Keskin tarafından Türkçeye çevrilmiştir. E kitap olarak da yayınlanan eser tezimize büyük katkı sağlamıştır.

Raşidü'd-Din Fazlullah Hemedani, Ortaçağ İslam dünyasının seçkin devlet adamlarından birisidir. Raşidü'd-Din Fazlullah, eseri Cami'ü't- Tevarih'i, İlhanlı hükümdarı olan Gazan Han'ın isteği üzerine yazmıştır. Eserin II. cildi Selçuklular ve Abbasi Hilafeti arasındaki ilk temaslardan ve daha sonraki süreçlerde yaşanan ilişkiler hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca eserde Selçuklu Sultanları ve Abbasi Halifeleri arasında gerçekleştirilen evliliklerden de bahsedilmektedir. İçerik bakımından araştırmanız için önemli bir kaynak olan bu eser Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş tarafından Farsçadan Türkçeye çevrilmiştir. Tezimizde bu çalışmadan da yararlandık.

İbn Fazlan, İdil (Etil) Bulgarlarının hükümdarı Almış Han'a İslam'ı öğretecek olan heyetin içinde bulunmuş ve bu nedenle çıktığı yolculukta gördüğü yerleri kaleme aldığı eseri meşhurdur. İbn Fazlan Seyahatnâmesi, Ramazan Şeşen'in Türkçeye tercümesi mevcuttur. Oğuzların evlilik geleneği hakkında bilgiler aktarması ve Eski Türk kültürü hakkında bilgiler sunması nedeniyle tezimizde bu eserden yararlanılmıştır.

İbnü'l Ezrak, XII. yüzyılda yaşamış Artuklu tarihçisidir. Eseri Meyyafarikin ve Amid Tarihi Artuklular Kısmı XII. yüzyıla kadar olan bölge tarihi hakkında bilgi vermektedir. Selçuklu ve Abbasi Hilafeti arasında yaşanan ilişkilere değinmesi ve Selçuklu- Abbasi evliliklerinden söz etmesi bakımından son derece önemlidir. Türkçeye çevirisi Ahmet Savran tarafından yapılmıştır. Tezimizi hazırlarken bu kaynaktan yararlanılmıştır.

Mehmed Zihni Efendi, Osmanlı devrinin büyük âlimlerinden birisidir. Eseri Meşahiru'n- Nisa Sahabe hanımlarını, İslami Arap, Türk ve Fars dünyasından kadınları hakkında gerek İslam öncesi gerekse İslami devirde yetişen kadınlar hakkında bilgi vermektedir. Halife Kaim Biemrillah'ın eşi Hatice Arslan Hatun ve Tuğrul Bey'in eşi Seyyide Hatun hakkında bilgiler vermesi bakımından tez çalışmamız için son derece önemli bilgiler sunmaktadır. Bedreddin Çetiner tarafından I. ve II. cildi Türkçeye çevrilen eserden tez çalışmamız için yararlanılmıştır.

1.3. KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Temel İslam kaynaklarının dışında konumuzla alakalı doğrudan ya da dolaylı olarak, gerek Türkçe gerekse başka dillerde çağdaş tarihçilerin yaptığı araştırmalarda mevcuttur. Bunlarda tezimizin şekillenmesinde büyük katkı sağlamıştır. Bu araştırmalardan bahsedeceğimiz ilk eser tezimizin konusuna ışık tutan Prof. Dr. Zekeriya Kitapçı'nın yapmış olduğu birçok çalışmadan birisi olan *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları* adlı eseridir. O, kitabında, Abbasi Hilafetine gelmiş olan Türk Hatunlarını kronolojik sırasına göre aktarmıştır. Hatunların evlilikleri hakkında verdiği bilgilerle ve konuya yaklaşımıyla bize de fikir vermesi bakımından büyük katkı sağlamıştır.

Yararlandığımız kaynaklar arasında George Makdisi'nin,*"The Marriage of Tughril Beg"* başlıklı makalesi Tuğrul Bey'in Halife Kaim Biemrillah ile ilişkileri ve Halifenin kızı Seyyide Hatun ile olan evliliğinden bahsetmektedir. Mustafa Alican'ın Türkçeye çevirdiği makale tez çalışmamızda kullanılmıştır. Rızaeddin b. Fahreddin'in *Meşhur Hatunlar* adlı eserinde sadece bir dönemin kadınları hakkında değil, Hz. Âdem'den başlayarak kendi dönemine kadar yaşamış birçok kadın hakkında yer vermiştir. Eserinde Arapça ve Osmanlıca şiirler bulunmakta ve yer yer Tatarca kelimeler kullanılmıştır. Ahmet Acarlıoğlu'nun çevirisi sayesinde tezimizde konu ile alakalı kadınlar hakkındaki bilgiye bu kaynaktan ulaşılmıştır.

Konumuz açısından en önemli araştırmalardan biri de hiç şüphesiz Bülent Kaçın'ın *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*

adıyla yapmış olduğu çalışmasıdır. Bu tezin şekillenmesinde söz konusu çalışmanın önemli katkısı olmuştur. Çalışma konumuz bakımından birçok tez araştırması yapılmıştır. Ayrıca Arthur Goldschmidt Jr. ve Lawrence Davıdson tarafından yazılan, *Kısa Ortadoğu Tarihi* adlı eserden ve Carl Brockelmann'ın, *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi* adlı eserinden yararlanılmıştır.

2. SELÇUKLULARDA VE ABBASİLERDE EVLENME GELENEKLERİ

Tarihin ilk devirlerinden bu yana insanlar için aile olgusu hep önemli bir kavram olmuştur. Aile yapısı günümüz toplumlarına kadar geçen süreçte, çeşitli değişimlere uğrayarak varlığını sürdüre gelmiştir.[1] Toplumun yapı taşını oluşturan aile erkek ve kadının varlığından meydana gelmektedir.[2] Evlilik kavramı aile kurumunun varlığını meşrulaştırmış ve bu kuruma toplumsal bir değer, sosyolojik bir kimlik kazandırmıştır.[3] İslam hukuk dilinde evlilik, kadın ile erkeğin ortak paylaşım alanı oluşturmalarını ve insanlığın devamlılığını sağlaması bakımından imkân sağlayan ilişki olarak görülmüştür.[4]

Evlilik ve aile kavramı içerisinde yer alan bazı örf ve adetler her toplumda değişiklik göstermektedir. Arap dünyasında kadının evlilik konusunda söz hakkı bulunmaz ve aile içerisinde kadın güçsüz bir konumda yerini alırdı.[5] Fakat Hz. Peygamber'in kızı Fatıma'ya verdiği değer, onun Arap dünyasında İslam dininin kadına verdiği değeri anlatması bakımından son derece önemlidir. Öyle ki, Hz. Peygamber kızına olan derin sevgi ve şefkatini ifade için *"babasının annesi*" anlamında "*Ümmü ebîha*" diye hitap ederdi.[6] Kızı Fâtıma'yı gördüğünde yüzü hep güler, kızını gördüğünde ayakta karşılar ve seyahatlerinden döndüğünde ilk olarak kızıyla görüşürdü.[7] Onun kadınlar üzerindeki tutumu İslam dininin kadınlara verdiği değeri ifade etmeye yeterlidir. Bununla birlikte Arapların evlilik merasimlerine büyük bir önem verdikleri anlaşılmaktadır. Gelinin hazırlanması, düğün ve ziyafetler gibi adetler Araplarda

---

[1] Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 15.
[2] Ahmet Gündüz, "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", *Akademik Sosyal Bilim Çalışmaları Dergisi*, V/5, Kırşehir 2012, s. 130.
[3] Kaçın, a.g.e., s. 15.
[4] Fahreddin Atar, "Nikâh" *Türkiye Diyanet Vakfı İA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/112-117.
[5] Lütfi Şeyban, *İlk Dönem Abbasiler'de Kadın (132-232/750-847)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 1996, s.60-61.
[6] İbnu'l-Esîr el-Cezerî, *Camiu'l Usûl*, (trc ve şerh; Kemal Sandıkçı, Muhsin Koçak), Ensar yayınları, C: 14, İstanbul 2008, s. 299.
[7] İbnu'l-Esîr el-Cezerî, gös.yer.

yaygın olarak görülmektedir.[8] Halife ve seçkinlerin düğünleri ise, daha önceki devirlerde görülmemiş lüks, ihtişam, israf ve eğlence ile gerçekleştirilirdi.[9]

Türk toplumunda ise kadın ve erkeğe verilen roller başlangıçtan itibaren genellikle eşler arasındaki ilişkiler hep eşitlik anlayışı üzerinden oluşturulmuştur.[10] Eski Türklerde izdivaç kelimesi ev bark sahibi olmak ve evlenmek anlamında kullanılıyordu. Bark kelimesi Orhun abidelerinde mabed manasında kullanılmıştır ki, bu ifadeden eski Türklerin evi ve evlenmeyi kutsal kabul ettiklerine hükmedebiliriz.[11]

Aile hukuku esas itibarıyla evlenme kurumuna dayanmaktadır. [12] Evlenmek günümüzde olduğu gibi eski Türklerde de sosyal bir görev olarak görülüp bekârlık ayıp sayılmıştır. Manas Destanı'nda evlilikle ilgili kısımlarından da anlaşılacağı üzere barışçıl yollarla dışarıdan evlenme durumu oluşmaya başladığında kız kaçırmanın iki boy yahut iki ulus arasında anlaşmazlıklara neden olmasını engellemek amacıyla, kızın boyuna üye olan birinden, daha sonra ise kızın kendisinden 'rızalık' gösteren bir nişan alma geleneği oluşmuştur.[13] Böylelikle nişan âdeti evlenme merasimlerinde yerini almıştır. İbni Fazlan yazdığı eserinde Oğuzların evlilik geleneği ile ilgili olarak;

> *"İçlerinden biri diğerinin kızını, kız kardeşini veya velayeti altında bulunan bir kadını şu kadar Harezm kumaşı karşılığında ister. Başlığı veliye verdikten sonra kızı alır, evine (çadırına) götürür. Çok kere başlık (mihr) deve, hayvan veya başka bir şey olabilir. Velisi ile anlaştığı başlığı (mihri) ödemeden hiç bir kimse kadınla evlenemez. Bu meblağı ödeyince çekinmeden gelir, kadının bulunduğu eve (çadıra) girer. Babasının, anasının ve kardeşlerinin huzurunda onu alıp götürür. Onlar*

[8] Şeyban, a.g.t., s. 63.
[9] Şeyban, a.g.t. gös.yer.
[10] Sevim Can, *Büyük Selçuklu Devleti'nde Siyasi Gücün Kadınlar Tarafından Kullanılması Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Büyük Selçuklu Tarihi*, Altan Çetin (ed.), *Ortaçağda Kadın*, Lotus yay., Ankara 2011, s. 395.
[11] Necdet Sevinç, *Eski Türkler'de Kadın ve Aile*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1987, s. 67.
[12] Halil Cin, İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Konya 1998, s. 39.
[13] Adem Aydemir, "Türk Folklorunda Nişanlanma ve Evlilik Sembolü Olarak; Gerdanlık, Küpe ve Yüzük", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, S: 282, Balıkesir2010, s. 1.

da buna mani olmazlar. Bir adam ölür, arkasında karısı ve çocukları kalırsa, öz anası olmamak şartıyla, büyük oğlu babasının dul karısıyla evlenir."[14] şeklinde bilgi vermektedir.

Türklerde evlilik müessesesinde genellikle "monogami" (tek eşlilik) uygulanmışsa da bazı durumlarda "poligami" (çok eşlilik) uygulamasına da rastlanmaktadır.[15] Eski Türk kültüründe mirasın bölünmesinin önlenmesi amacıyla "endogami" (iç evlilik) ve "leviratus" (yenge evliliği) nin de gerçekleştirildiği görülmektedir. Türklerin evlenme geleneğinde kız isteme, başlık (kalın), nişan, nikâh, çeyiz, düğün, saçı ve hediye verme gibi hususlar evliliğin oluşması için gerekli minimum şartlardandı.[16] Yerine getirilmesi gereken bu şartlar içerisinde çeyiz Türk kültürü üzerinde önemli bir yere sahiptir.

Cehâz (cihâz) Arapça'da "yolcunun, gelinin ve sefere çıkacak ordunun ihtiyaç duyacağı eşya, gıda maddesi, silah vb." anlamında kullanılmaktadır.[17] Türkçede cihâz şeklinde aktarılan bu kelime aynı zamanda çeyiz ya da çehiz denilerek evlenecek kızın baba evinden götürdüğü eşya ve elbiseler içinde kullanılmaktadır.[18]

Çeyiz geleneği Türk kültürü içerisinde yer yer yörelere göre farklılıklar içerse de büyük farklılıklar göstermemiştir. Selçuklularda çeyiz eşyası içerisinde çeşitli el işlemeleri, dantel gibi süs eşyaları başta olmak üzere, mutfak eşyası içerisinde bakırdan yapılma kap ve kacaklar konulurdu.[19] Selçuklu hanedanlığında evlilikler için hazırlanan çeyizlere ciddiyetle yaklaştıkları anlaşılmaktadır. İlk Çağlarda ilk örneklerinin görülmeye başlandığı eski Ön Asya coğrafyasında da evliliklerin genellikle devletlerarası ilişkiler üzerinde önemli rollere sahip olduğu, devletlerin

[14] İbn Fazlan, *Seyahatnâmesi,* (haz. Ramazan Şeşen), Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, s. 32.
[15] Kaçın, a.g.e., s. 15.
[16] Kaçın, a.g.e., 16.
[17] Abdülazim Mahmud ed-Dîb, "Çeyiz" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 8/296-297.
[18] Abdülazim Mahmud ed-Dîb, "Çeyiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 8/296-297.
[19] Özdemir Nutku, "Çeyiz" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993) 8/297-298.

birbirleriyle olan ilişkilerinde hayati önem taşıdıklarını ve siyasî olarak etkiler yarattığını görmekteyiz.[20]

Tarihin en eski devirlerinden beri aileler arasında olduğu gibi devletler ve hanedanlar arasında da karşılıklı evlilikler yoluyla akrabalık bağı kurma geleneği vardır.[21] Ancak bu evlilikle aralarında hem maddi hem de siyasî çıkar sağlayabilmek amacıyla oluşturdukları evlilik mukavelelerinde yalnız evlilik amacını gütmemiş, kendi aralarında vardıkları siyasî ve ekonomik anlaşmaları da evlilik müessesesine yüklemişlerdir.[22] Gerçekleştirilen bu evliliklerin büyük bir kısmı siyasi ve ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik yapılmıştır. Selçuklu sultanları da çağdaşları olduğu devletlerin üzerinde gücünü arttırdığı düşüncesiyle birçok devlet ve hanedan üyelerinden kız alıp vermişlerdir.

Selçuklu evlilikleri incelendiğinde pek çok devlet ve hanedan üyesiyle evlilikler yoluyla akrabalıklar kurduğu görülmektedir. Ancak Selçuklu evlilikleri içerisinde Abbasi hilafet üyeleriyle yapılan evlilikler dikkati çekmektedir. Selçuklu sultanları, Abbasi Hilafeti ile akrabalık bağı kurmaya hem siyasi hem de manevi açıdan büyük bir önem vermişlerdir. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey dönemiyle başlayan Abbasi Hilafeti ile akrabalık bağları kurma çabalarında verilen önem, evlenecek Hatunların çeyiz eşyalarının hazırlanmasından da anlaşılmaktadır. Konu hakkında örnek vermek gerekirse; Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in yeğeni Çağrı Bey'in kızı olan Hatice Arslan Hatun ile Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah'ın oğlu Zahiretüddin'in evlilik girişimi ile süreç başlamıştır.[23] Fakat Halifenin oğlunun ölmesi üzerine Hatice Arslan Hatunun Abbasi Halifesi ile evlenmesi gerçekleşmiştir. Bu evlilikle, Hatice Arslan Hatun'un mehiri 100.000 dinar olarak tespit edilmiş ve Bağdat'ta yapılan nikâh merasimi için Hatun'un çeyizi Bağdat'a getirilmiştir. Yapılan görkemli düğünde Hatun'un çeyizlerinde, deve ve katırlara yüklenmek için hazır, yük yük elbiseler, altın ve gümüşten yapılma kap-kacaklar, sayısız altınlar, gümüşler, yakuttan eşyaları

---

[20] Fuat Ceylanbaş, *Selçuklu- Abbasî Hilafetinde Siyasi Evlilikler*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2007, s. 6.

[21] Sefer Solmaz, "Danişmendli Ailesi ile Büyük Selçuklu Hanedan üyeleri Arasındaki İlişkileri", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, Konya 2001, s. 271.

[22] Ceylanbaş, a.g.e., s. 5.

[23] Zekeriya Kitapçı, *Abbasi Hilafetine Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, Dizgi Evi Yayınları, 3. Baskı, Konya 1997, s.61.

bulunup, 80 adet Türk kızı da eşlik ediyordu.[24] Bu evliliğin ardından Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kızı Mahmelek Hatun ile Abbasi Halifesi el-Muktedi Biemrillah'ın düğünü için hazırlanan çeyiz de dillere destan bir şekilde hazırlanmıştır. Yapılan evliliklerin ardından da Abbasiler ve Selçuklular arasında evlilikler devam etmiş ve gösterişli düğünlerle kıymetli çeyizler hazırlanmaya devam etmiştir.

Selçuklu sultanları, Abbasi Hilafetine gidecek olan çeyizlerin türüne, çeşidine, miktarına, değerli eşyalardan seçilmesine ve gösterişli olmasına son derece önem göstermişlerdir. Hatunların yanlarında götürdükleri çeyizlerin içeriğine ve altında yatan anlamlarına örnek vermek gerekirse; sayısız develer, katırlar, altın paralar, altın ve gümüşten yapılma kap-kacaklar, hediyeler, değerli kumaşlar ve özel yapım beşikler, verimli arazilerin iktaları her birinin ayrı ayrı öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Siyasi çıkar taşıyan evliliklerde Hatunların giderken yanlarında götürdükleri çeyizlerin siyasi, sosyal, ekonomik ve diplomatik açıdan da bir takım özellikler sergilemesi açısından çeyiz hazırlıkları devletler arasında son derece önem arz etmektedir.

Evlilik ve evlenme adetleri her toplumda bir takım değişiklikler gösterse de yaygınlığından şüphe edilemez. Evlilik için yapılan merasimlerden çoğu dini, sosyal ve kültürel yapıların getirdiği farklılıklardan ötürü bir takım değişiklikler arz etmektedir.

2.1. EVLİLİK ÖNCESİ TARAFLARIN BİRBİRİNİ TANIMASI VE KIZ İSTEME

Evlilikte en önemli ve birinci aşama eşin seçimidir.[25] Evliliğin sağlıklı ve uzun süreler devam edebilmesi için kızın ve erkeğin birbirlerini görmesi ya da haklarında bilgi sahibi olmaları esastır. Hayat boyu beraberlik hedefiyle bir araya gelmek isteyen tarafların birbirlerini tanımaları aile kurumunun esas maksatlarını gerçekleştirmek içindir.[26]

[24] Kitapçı, 1997, a.g.e., s. 65-66.
[25] Kaçın, a.g.e., s.193.
[26] Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, yyok., Konya 1998, s. 37.

Türklerde evlenme daha çok savcı (sawçı) adı verilen haberci veya sözcü anlamına gelen aracılar tarafından yerine getirilirdi.[27] "Aracı", evlenme akdinin ve anlaşmalarının hazırlanmasını sağlayan kişilerdi. Evlenmek isteyen kız ve erkek aralarında anlaşmış olsalar dahi evlenmek isteyen kişilerin aileleri aracının yardımını isterlerdi. Günümüzde kullanılan "dünür" kelimesi Uygur Türkçesinde "tüngür" şeklinde geçmektedir.[28] Uygurlarda evlenme çağına gelen genç anne ve babasına talip olmak istediği bir kız varsa adını bildirirdi.[29] Oğlanın annesi ve babası durumu uygun bulursa kızın ailesine temsilci gönderirdi. Adına "Saye Kılgan" denen bu temsilci, kız tarafından onay aldığında erkek tarafı kızı aile üyeleriyle birlikte istemeye giderdi.[30]

Selçuklu Devletinde ve Abbasi Hilafetinde evliliklerde eş seçimi için kendisinden önceki ve çağdaş hanedanlıklardaki gibi devletinin çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda yapılan evliliklerin genelinde tarafların birbirlerini görmeden evlendikleri anlaşılmaktadır. Selçuklu hanedan evliliklerinde taraflar hakkındaki bilgileri kendi tarafının ya da karşı tarafın devlet adamlarından veya ileri gelenlerinden edinmekteydiler.[31] Abbasi Halifesi Nasır, Selçuklu Melikesi Selçuka Hatun ile evlenmek için Hilafet Sarayının yaşlı kadınlarını Selçuka Hatunu kendisine istemeleri için göndermişti. Hatice Arslan Hatun evleneceği Halife Kaim Biemrillah'ı ancak düğün gününün gerçekleştirildiği vakit görmüştü. Halifenin kızı Seyyide ile evlenmek isteyen Tuğrul Bey'de kızı kendisine istemek maksadıyla Rey kadısı Ebû Sa'd'ı ve veziri Amîdülmülk'ü evlilik görüşmeleri için görevlendirmişti. Yapılan evliliklerde tarafların birbirlerini görememelerinin sebepleri arasında hem coğrafi şartlar hem de evliliğin gönül bağı üzerine olmayıp siyasi bir amaç taşıyor olmasıdır.

---

[27] Hayati Başar, *Eski Türklerde Aile*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 53.
[28] Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1968, s. 258.
[29] Çağhan Sarı, "İslamiyet Öncesi Türklerde Evlilik Geleneği Hakkında", https://www.uskudarcevresi.com/2014/08/IslamiyetOncesiTurklerdeEvlilikGelenegi.html. (Erişim Tarihi: 08.12.2021).
[30] Sarı, a.g.m., gös.yer.
[31] Ceylanbaş, a.g.t., s. 26.

2.2. NİŞAN YAPMAK (NAMZETLİK)

İslam hukukunda Arapça "Hıtbe" kelimesi ile ifade edilen nişanlanma ya da namzet olma (namzetlik) bir erkeğin belli bir kadınla evlenme arzusunda olduğunu evlenmek istediği kadına ve aile üyelerine bildirmesidir.[32] Bir başka deyişle nikâh merasiminden önce yaşanılan bir evre olan nişanlanma, birbirlerini gören çiftlerin karşılıklı olarak birbirlerine evlenme vaadinde bulunmasıdır.[33] Nişanlanmak, evlilik için verilen bir söz ve aynı zamanda bir, "ön akid" dir.[34] Evliliğin gerçekleşmesi için mutlaka öncesinden bir nişan merasimine ihtiyaç veya zorunluluk yoktur.[35]

Eski Türk geleneğinde de nişanlılık ile geçen sürecin aile olgusunun sağlam temeller üzerine kurulmasında önemli katkılar sağlayacağı düşünüldüğü için teşvik edilmiştir.[36] Ancak Uygurlarda nişan yapma âdetine rastlanılmamaktadır.[37] Nişan yapmak evlenmenin başlangıcı olarak görülmüştür. Beşik kertmesi nişanlanma deyiminden gelmekte olup, Kert veya Kirt kökü inanış ve sadakat kavramlarını belirten kerti, kirtü kelimeleri ile aynıdır.[38] Evliliğin aşamalarından sayılan söz kesme, Türkler için önemli bir gelenek sayılmıştır. Öyle ki Türkler geleneklerine uyarak söz kesimini at üzerinde yapmışlardır.

Orta Asya'da da nişanlılık sembolü olan hediye genelde yüzük olmaktaydı. Ahmet Caferoğlu'na göre; sembol ve işaret anlamına gelen nişanlılık için verilen hediyeye "bälgü" denmektedir.[39] Türkler için nişanlanma merasiminde başlık verme (kalın) vazgeçilmez bir yer tutmaktadır. Kalın, kız ailesine verilen bir aile malıdır.[40] Türklerde, babanın oğlunu evlendirmesi onun vazifesi olarak görülmüştür. Kalının

---

[32] Alaettin Aköz, *Osmanlı Köy ve Şehir Hayatı Ders Notları*, Konya 2018, s. 32.
[33] Yaman, a.g.e, s. 38.
[34] Başar, a.g.t., s. 62.
[35] Cin, a.g.e., s. 46.
[36] Kaçın, a.g.e., s. 198.
[37] Sarı, a.g.m., https://www.uskudarcevresi.com/2014/08/IslamiyetOncesiTurklerdeEvlilikGelenegi.html (Erişim Tarihi: 08.12.2021)
[38] Sarı, a.g.m., https://www.uskudarcevresi.com/2014/08/IslamiyetOncesiTurklerdeEvlilikGelenegi.html (Erişim Tarihi: 08.12.2021).
[39] Caferoğlu, a.g.e., s. 38.
[40] Başar, a.g.t., s. 55.

mahiyeti ve miktarı kişinin ekonomik gücüne bağlı olarak değişmektedir.[41] Kalın olarak birkaç hayvan, at veya koyun verilebilmekteydi. Türkmenlerde dünürcüler gençlerin evliliği ile ilgili kararı aralarında "aldum" ve "virdüm" şeklindeki kelimelerle ifade etmişlerdir.[42]

İslam hukukunda nişan yapmak çiftlere evlenmek gibi bir zorunluluk getirmediğinden iki taraf sebebi olsun ya da olmasın tek taraflı olarak ya da karşılıklı anlaşarak nişanı bozma hakkına sahiptirler.[43] Ancak erkek tarafı mehire mahsuben bir miktar para veyahut mal vermişse kız tarafından bunu geri almayı talep edebilir. Nişanlanma konusunda Selçuklu hanedan üyeleri verdikleri sözlere sadık kalmışlardır. Ne var ki, Halife Kaim Biemrillah'ın oğlu Zahiretüddin ve Hatice Arslan Hatun için hazırlanan evlilik damat adayının ölümü üzerine nişanın bozulması ve Hatice Arslan Hatun'un Halife Kaim Biemrillah ile evlendirilmesiyle sonuçlanmıştır (EK-1).

2.3. MEHİR

Sözlükte mehir (mehr) "ücret" manasına gelmektedir.[44] Mehir İslam hukukunda, nikâh kıyılırken erkek tarafının evlenilecek kadın tarafına vermesi gereken nikâh bedeli olarak kabul edilmiştir.[45] Kadınlara verilmesi gereken mehir ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de geçen ayette: [وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً ۭ فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوْهُ هَنِيْـــًٔا مَّرِيْـــًٔا] *"Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül rızasıyla verirlerse onu da afiyetle yiyin"*. (Nisa Suresi 4. Ayet) denilmektedir. Birçok toplumun hukuk sistemi içerisinde yer alan mehir, erkeğin eşine verebileceği İslam hukukuna göre dinen kullanımı ve satışı yasak olmayan mal, para veya herhangi türde hayvan şeklinde olabilirdi.[46] Değişik din ve kültürlerde erkeğin evlendiği kıza veya kızın aile üyelerine farklı çeşitlerden oluşan bazı malların ya da

[41] Başar, gös.yer.
[42] Başar, a.g.t., s. 61.
[43] H. İbrahim Acar, "Nişan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/152-154.
[44] Mehmet Akif Aydın, "Mehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/389-391. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz., Ahmet Gündüz, "Başlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1992), 5/131-133.
[45] Ceylanbaş, a.g.t., s.27.
[46] Aköz, a.g.n., s. 35.

paraların verdiği, bazen buna gücü yetmeyen kişilerin kızın ailesine bir süre hizmet ederek bu yükümlülüğü yerine getirdiği bilinmektedir.[47]

Arap toplumunda erkek tarafı "mehir", "sadak" ya da "saduka" adı altında kızın ailesine ödeme yapmaktaydı. Eski Türklerde de buna benzer uygulamalar mevcut olup bazı bölgelerde günümüze kadar gelmiştir. İslam'dan önceki dönemlerde ya da günümüzdeki bazı toplumlarda kızın ailesine yapılan ödeme ile İslam dininin öngördüğü mehir arasında önemli farklar oluşmaktadır. Verilen mehir kadının kullanımında bulunmaktadır. Başlık ise evlenecek kadının ailesine verilen mal ya da para olup kıza verilmemektedir.[48]

İbn Fazlan Seyahatnâmesinde Oğuzların evlilik gelenekleri hakkında bilgi verirken başlık (kalın) olarak adlandırdığı mehir için deve, çeşitli hayvan veya başka bir şeyin olabileceğinden bahseder.[49] Mehir olarak verilen şeylerin tamamının kullanım hakkı kadında olup kimsenin ortaklığında değildir. Mehirde hak sahibi olan kadın, isterse mehir alma hakkından tamamıyla vazgeçebilir ya da mehirin bir kısmını alıp kalan kısmını kocasına verebilirdi.[50]

Eski Türklerde erkek, kızın ailesi ile anlaşsa bile başlığı yani mehiri vermediği sürece o kız ile evlenemezdi.[51] Erkek yalnızca mehri ödedikten sonra kız ile evlenebilirdi. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle beraber İslam hukuku Türklerin sosyal hayatını da etkilemiştir. Eski Türk geleneğinde yer alan 'kalın' müessesesi yerini İslamiyet'le birlikte mehire bırakmıştır.[52] Türklerin kalın olarak verdiği eşyayı İslam dini mehir olarak şart koşmaktadır.

---

[47] "Mehir", *Temel İslam Ansiklopedisi*, ed. Tuncay Başoğlu, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları2020) 5/428.

[48] "Mehir", 5/428.

[49] İbn Fazlan, a.g.e., s. 32. Ancak Eski Türklerde başlık (kalın) için; Türklerin İslamiyet'i benimsemelerinin ardından kalın yerini mehire bırakmış, fakat kalın bu isimle ya da "başlık", "namzetlik akçesi" gibi isimler adı altına sosyal bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Akgündüz, "Başlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1992), 5/131-133., Mehmet Akif Aydın, "Mehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/389-391.

[50] Ali Kaya, "17. Yüzyıl Bursa Şer'iye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili", *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.17, S.1, Bursa 2008, s. 87.

[51] İbn Fazlan, a.g.e., s. 32.

[52] Başar, a.g.t., s. 58.

Mehirin ödenmesi bakımından bazı hususları mevcuttur ve iki kısımda verilir. Peşin olarak verilen muaccel mehir, vadeli olarak verilen de müeccel mehir olarak ifade edilir.[53] Verilecek mehir miktarı veren kişinin ekonomik gücüne ve evliliği yapacağı kişiye göre değişmektedir. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey Halifenin kızı Seyyide Hatun ile evlenirken Halife Kaim Biemrillah'a Hz. Peygamberin sünnetine uygun olarak 400 dirhem ve 1 dinar vermiştir (EK-2).[54] Verilen miktar sembolik olarak ifade edilmektedir çünkü Sultan Tuğrul Halifenin kızına evlilik öncesi hediye olarak 100.000 dinar altın, 100 değerli kıyafet 120 inci vb. değerli hediyeler takdim etmiştir.[55] Selçuklu hatunu Hatice Arslan Hatun ile evlenmek isteyen Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah evlilik için mehir bedeli olarak 100.000 dinar altın vermiştir.[56] Kaynaklarda Selçuklu hanedanlığında yapılan evlilikler için mehir verdiklerine dair bilgiler genellikle Sultan Tuğrul'un halifenin kızı ile olan evliliğinde verdiği görülür.[57] Fakat hanedan üyeleri diğer evliliklerde de Selçuklu Devletine yakışır şekilde belli bir miktarda mehir ödemişlerdir.

2.4. ÇEYİZ

Evlenecek olan kızın baba evinden getirmiş olduğu tüm mal, eşya, para ve mücevheratın tamamına çeyiz denilmektedir. Adet üzerine çeyiz üzerindeki tasarruf hakkı tamamıyla kadına aittir ve kadın eğer izin vermez ise kocasının çeyizin üzerinde kullanım hakkı yoktur. Çeyiz kız ailesi için övünç kaynağı olurdu.[58] Çeyiz içeriği açısından evlenecek kızın ailesinin maddi gücünü yansıtması bakımından son derece önemlidir. Evlenecek olan kız giyim, ev ve mutfak eşyası olarak çeyiz hazırlamak zorundaydı.[59]

---

[53] Ceylanbaş, a.g.t., s. 27.
[54] Raşidü'd-din Fazlullah, *Cami'ü't- Tevarih Selçuklu Devleti*, (çev: Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş), Selenge Yayınları, İstanbul 2010, s. 106.
[55] Gregory Abû'l Farac (Bar Hebraeus), *Abu'l Farac Tarihi*, (çev. Ömer Riza Doğrul), TTK Basımevi, C. 1, Ankara 1945, s. 315.
[56] Mehmed Zihni Efendi*, Meşahiru'n-Nisa*, (sad. Bedreddin Çetiner), Şamil Yayınevi, C: 1, İstanbul 1982, s. 231.
[57] Bülent Kaçın, "Büyük Selçuklular'da Evlilik Merasimleri ", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2017, s. 109.
[58] S. Selhan Yalçın Usal, "Türklerde Çeyiz Sandığının Kullanımı ve Geleneksel Süslemeleri", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergis*i, C.1,S.1, Ordu 2010, s. 149.
[59] Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı (Menakıbü'l- Arifin'in Değerlendirilmesi),* Bilge yay. Konya 1978, s. 55.

Evlenecek kız hazırlık yapmazsa, bu durum toplum içerisinde hoş görülmeyip istenmeyen bir durum olarak kabul ediliyordu.[60] Hazırlanan çeyiz malzemelerinin değeri maddi açıdan ne kadar pahalıysa kız tarafının toplumdaki saygınlığının da bir o kadar arttığı düşünülmekteydi.[61] Bu nedenle evlenecek olan Selçuklu Hatunlarının çeyizlerinin hazırlanmasına büyük önem verilmiştir. Eski Türklerde çeyiz de tıpkı kalın gibi önemlidir. Eski Türklerde çeyiz baba malından kızına düşen pay olarak ifade edilmekteydi. Dede Korkut'ta çeyiz ile ilgi "*oğlu olan evermiş, kızı olan köçürmiş*", dendiği gibi, kızın payı, evlendiği oğlanın evine götürülüyordu.[62]

Selçuklularda hazırlanan çeyizlerin içerisinde değerli eşyalar, kıymetli kumaşlardan yapılma elbiseler, cariyeler, çeşit çeşit hayvanlar, mücevheratlar ve bazı verimli arazilerin verildiği bilinmektedir (EK-3).[63] Hatice Arslan Hatun, evliliği için Bağdat'a giderken yanında çeyiz olarak üzerinde genç kızların oturduğu develer, katırlar, katırlara yüklenmesi için hazırlanmış yük yük elbiseler, altın ve gümüşten yapılma değerli eşyalar ve kendisine arkadaşlık etmesi için 80 kadar Türk kızıyla birlikte yola çıkmıştır. Sultan Melikşah'ın kızı Mahmelek Hatun da Hilafet Sarayına eşi benzeri görülmemiş büyüklükte bir çeyizle gelin gitmiştir. Hatun'un çeyizini 130 deve, 74 katır taşımıştır. Mahmelek Hatun'un çeyizinin içerisinde altından ve gümüşten yapılma ziynet eşyası, elbiseler, mücevherler, cins cins atlar ve üzerinde altın işlemelerden oluşan bir beşik vardı.[64]

2.5. SÜT HAKKI

Şamani ve Müslüman Türklerde evlenmede ana ve babanın rızası şarttı. Evlenecek olan erkeğin evlenmek istediği kadına başlık vermesi yaygındı.[65] Başlık parasına Eski Türklerde "kalıng" denir.[66] Baba kızının terbiye edilmesi adına "başlık", anne ise kızı için süt hakkı olarak bilinen "sütlük" ve kardeşler ise bu evlilik için "ağırlık"

---

[60] Sedat, *Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy.)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 74.
[61] Y. Usal, a.g.m., s. 149.
[62] Başar, a.g.t., s. 59.
[63] Ceylanbaş, a.g.t. s.,28.
[64] Kaçın, a.g.m., s. 111.
[65] Abdülkerim Özaydın, Fahameddin Başar, *İslam Tarihi,* Kayıhan yay., İstanbul 1994, s. 225.
[66] Sarı, a.g.m., https://www.uskudarcevresi.com/2014/08/IslamiyetOncesiTurklerdeEvlilikGelenegi.html (Erişim Tarihi: 08.12.2021)

adı altında çeşitli şeyler almaktaydılar.[67] Türklerde kalının bölümlerinden birisi olarak süt hakkı verilirdi.

Eski Türk geleneğinde evlilik sırasında gelinin annesinin damattan "süt hakkı" (hakk el-rizâ) adı altında belirli bir miktarın alması geleneği vardı. Süt hakkı gelinlik kızı emziren anneye aittir.[68] Uygurların vesikasında geçen 'süt sevinci' deyimi bir çocuğun büyümesinin fiyatı olarak tercüme edilmiştir.[69] Türkmenlerde de evlenirken kızın babasına kızının edebi-görgüsü için verilen ata "başlık" annesine verilen elbiseye ise "sütlük" denilmekteydi.[70]

Kaynaklarda Selçuklu Hanedan üyelerinin evlilikler sırasında damat tarafından süt hakkı talep ettiklerine rastlanılmamaktadır. Ancak Karahanlı soyundan olan Sultan Melikşah'ın eşi Terken Hatun un kızı Mahmelek'i Halife Muktefi Biemrillah ile evlendirirken Halifeden kızı için istediği 50.000 dinar altın para ve mihr olarak da 100.000 dinar altın paranın verilmesi şartlarını süt hakkı olarak ileri sürdüğünü bilmekteyiz.[71]

2.6. NİKÂH (EVLENME AKDİ)

Nikâh kelimesi Arapçada 'nekeha' fiilinin mastarı olup, sözlükte cinsi temasta bulunup, evlenmek şeklinde anlamlara gelmektedir.[72] Evlenme akdi olarak ifade edilen nikâh, hukuken birbiriyle evlenmesine bir mani bulunmayan kadın ve erkeğin hayat ortaklığını kurmak üzere meşru kılınmış bir akittir. Aile oluşumunu sağlayan evliliğin gerçekleştirilebilmesi için evlenme akdi şeklinde adlandırılan anlaşmanın yapılması şarttır.[73] İslami açıdan nikâhın geçerli sayılması için şahitlerin karşısında evlenecek kişilerin olumlu beyanlarını vermesi gerekmektedir.

---

[67] Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Boğaziçi yay., İstanbul 1996, s. 132.
[68] Mahmut Tezcan, "İslam Öncesi ve Sonrası Eski Türk Ailesinin Sosyo-Kültürel Nitelikleri", *Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri Bildirileri* (İstanbul 25-26 Mayıs 1998) 2-20, İstanbul 2000, s. 16.
[69] Başar, a.g.t., s. 37.
[70] Başar, gös.yer.
[71] Nazlı Altunsoy, "Selçuklu-Abbasî Hanedanları Arasında Güç, İktidar ve Evlilik İlişkisi", *Kırklareli Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3 S.2, Kırklareli 2019, s.154.
[72] Ali Asal, *Mehmed Zihni Efendi'nin El-Vücûhu'l-Milâh Fî Fusûli'n-Nikâh Adlı Eseriyle Hukuk-I Aile Kararnamesinin Mukayesesi*, Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2014, s. 53.
[73] Aköz, a.g.n., s. 33.

Selçuklu Devleti hanedan üyelerinin nikâhları kadın ve erkeğin yan yana olmasının mümkün olmadığı dönemlerde, vekâleten devlet görevlilerinin vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.[74] Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah, kızı ve Tuğrul Bey'in evliliği için gerçekleştirilecek nikâh için Ebü'l- Ganâim'i görevlendirmiştir.[75] Alparslan'ın kızı ile Halife Kaim Biemrillâh'ın torunu Uddetüddin'in nikâhı Alparslan'ın karşısında gerçekleştirilmesine rağmen tarafları karşılıklı olarak Nizâmülmülk ve Amîdüddevle temsil etmişlerdir.[76] Halife Kaim Biemrillah ile evlenecek olan Hatice Arslan Hatunun nikâhında ise kız tarafını sultan erkek tarafını ise halife bizzat temsil etmiştir.

2.7. DÜĞÜN

Düğün, nikâhla birlikte çiftlerin irade beyanlarını çevreye duyurmasıdır. Nikah akdinin İslâm hukukunda, iki şahit karşısında gerçekleştirilmesi dışında başka uyulması gereken başka özel şartlar görülmemektedir.[77] Ancak düğün Türk adetlerinde evliliğin bir şartı olarak görülmüş olup akrabalık ilişkileri kurmak isteyen taraflar için ise mutluluk aracı kabul edilmiştir.[78] Eski Türklerde düğün "toy" dur. Dede Korkut'ta nişan düğününe, "küçük düğün", evlenme düğününe ise "ulu düğün" demiştir.[79] Düğünü başlatmak kız tarafına ait olup bitirme işi ise erkek tarafında olmaktadır.[80] Türklerde düğün yapma zorunluluğu vardı. Türklerde düğün sırasında herkese bolca hediye dağıtılır, saçılar saçılırdı.

Selçuklularda düğün merasimi, birçok toplumda da uygulandığı gibi çiftlerin nikâhlarının kıyılmasının ardından bir araya gelinmesiyle başlamış olup, ziyafetler ve eğlencelerle devam ettirilmekteydi. Selçuklu Devletinde yapılan düğünlerin içeriği ile ilgili bilgilere daha çok Abbasi Hilafeti üyeleriyle yaptıkları evliliklerden ulaşabilmekteyiz. Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun, Halife Kaim Biemrillah ile

---

[74] Ceylanbaş, a.g.t., s. 29.
[75] Zekeriya Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1994, s. 74-75.
[76] Abdülkerim Özaydın, "Nizâmülmülk'ün Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na Hizmetleri", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*. S.8, 2018, s. 11.
[77] Rahmi Yaran, "Düğün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1994), 10/15-16.
[78] Ceylanbaş, a.g.t., s. 31., Kaçın, a.g.m., s. 113.
[79] Başar, a.g.t., s. 63.
[80] Başar, gös.yer.

nikâhlandıktan sonra Hemedan'dan Bağdat'a giderek çok görkemli bir düğünle evlendirilmiştir.[81] Düğün sırasında sultan; askeri erkânı, kadıları, eşraf ve ayanın ileri gelenleri ve birçok kimseyi sarayına çağırtmış ve Hatice Arslan'ın çeyizini göstermiştir.[82] Hatice Arslan Hatun, gelin alayı "Babü'l Gurbe" denen gerçek hilafet sarayına götürülmek için Altuncan Hatun tarafından halifenin annesine teslim edilmiştir.[83] Hilafet sarayına ulaşan Hatun, odaya alınarak halifenin yanına getirildi. Halifenin karşısında duran hatun birkaç kere yere kapandı. Halife, Hatunu huzuruna alarak yanında bulunan kürsüye oturmasını söyledi. Halife zevcesine altınlardan işlenmiş bir ferace giydirerek, çok kıymetli taşlardan oluşan bir taç hediye etti.[84] Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in Halifenin kızı Seyyide ile yaptığı evlilik için gerçekleştirilen düğün şenlikleri de Selçuklu düğünleri hakkında son derece önemli bilgiler vermektedir. Tuğrul Bey'in, Seyyide Hatun ile olan nikâhı ise, baş kadının hutbeyi okumasının ardından 1062 senesinde Tebriz şehrinin dışarısında kıyılmıştır.[85] Seyyide Hatun, baba evinden alınmış ve Dicle Nehri yoluyla Selçuklu Sarayı'na getirilmiştir. Yol boyunca Hatunun şerefine birçok eğlence çadırı kurumuştu.[86] Sultanın sarayında davullar vuruluyor, zurnalar çalıyor, herkes sevinç ve neşe içerisinde oynayıp, Türkçe şarkılar eşliğinde hep birlikte dans ediyorlardı. Düğüne katılan Selçuklu devlet adamları ve sultanın yakınları müziğin ritmine uyarak dizlerini yere çakıyor, kendi etraflarında dönerek ritmik el kol hareketleriyle Sultan Tuğrul'un düğününü kutluyorlardı.[87] Seyyide Hatun sultanın sarayına getirildiğinde altınla kaplanmış bir tahtın üzerine oturtuldu.[88]

Sultan Tuğrul, Hatunun odasına girdiğinde yeri öptü ve hatuna hizmette bulundu. Ancak Seyyide Hatun, yüzündeki duvağı açmadığı gibi Tuğrul Bey odaya girdiğinde onun için ayağa bile kalkmadı. Tuğrul Bey Seyyide Hatunun yanından ayrılarak yedi gün boyunca ona maddi değeri yüksek hediyeler verdi.[89] Uzun uğraşlardan sonra hatun ile izdivacı gerçekleşen Tuğrul Bey buna çok sevindi ve veziri Amîdülmülk'e

[81] Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset Teşkilat ve Kültür*, yyok. 1995, s. 42.
[82] Kitapçı, 1997, a.g.e., s. 65.
[83] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 31.
[84] Kitapçı, 1997, a.g.e., s. 67.
[85] Altınsoy, a.g.m., s. 151.
[86] Kitapçı, a.g.e., s. 123.
[87] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken yay. İstanbul 2009, s. 141.
[88] Kaçın a.g.e., s. 99.
[89] Kitapçı, a.g.e., s. 125.

hil'at vererek vezirine bazı sıfatlarla birlikte, ona at ve bir kılıcı da hediye olarak verdi.[90] Tuğrul Bey düğüne katılan emirlerine de tıpkı vezirine verdiği gibi hil'atler verdi ve uzun günlere yayılan ziyafet masaları hazırlattı. Bu mutlu günün hatırası olarak da Bağdat'ta bir madalyonun basıldığı rivayet edilmektedir.[91]

2.8. BOŞANMA (TALÂK)

Sözlükte "serbest kalmak/serbest bırakmak, bağından kurtulmak/bağını çözmek" anlamında olan talâk kelimesi, fıkıh terimi olarak kelime anlamıyla evliliğin sona ermesini ifade etmektedir.[92] Toplumun yapı taşını oluşturan ailenin kuruluşu da sona ermesi de hem toplumu hem de devleti yakından ilgilendiren önemli bir konudur.[93]

Eski Türk geleneğinde kadın ve erkeğe boşanma konusunda eşit olarak bazı haklar verilmişken, İslam hukukunda boşanma ile ilgili olarak kadın bu durumdan sadece nikâh sırasında eşine şart koşmuş ise bu haktan yararlanabilmektedir. Ancak İbnu'l-Esîr'in bahsettiği Sâbit'in karısı Cemile, kocasından ayrılmak için Peygamber (as.) başvurmuş, Hz. Peygamber de Sâbit'ten mehir olarak aldığı tarlayı iade etmesi şartıyla boşanmalarına karar verdiği görülmektedir.[94]

Kaynaklar incelendiğinde Selçuklu Hanedan üyeleri arasında boşanma olayına çok rastlanılmamaktadır. Bunun sebebi ise gerçekleştirdikleri evliliklerin siyasi amaçlar üzerinden yapılmış olmasıdır. Fakat evliliklerde aile çıkarları ön plana çıktığında evlilik içerisinde olan hatunlar ülkelerine geri dönmeyi istedikleri anlaşılmaktadır. Bu konuda Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah ile evli olan Hatice Arslan Hatun ve Halife Muktefi Biemrillah ile evli olan Mahmelek Hatunun evliliklerinde yaşadıkları sorunlar onların ülkelerine dönmek istemelerine rağmen boşanma

[90] Ceylanbaş, a.g.t., s. 32.
[91] Turan, 2009, a.g.e., s. 142.
[92] H. İbrahim Acar, "Talak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2010), 39/496-500.
[93] Cin, a.g.e., s. 15.
[94] İbnu'l-Esîr el-Cezerî, a.g.e., s. 237.

gerçekleşmemiştir.[95] Ayrıca Halife Nasır Lidinillah Melike Selçuka Hatun ile evlenmek isteyince Hatun ona zaten evli olduğunu o nedenle kendisiyle evlenemeyeceğini ancak babasın söyleyip eşinden boşandıktan sonra Halife ile evlenebileceğini söylemiştir.

2.9. ÖLÜM VE EVLİLİĞİN SON BULMASI

Arapçada mevt, vefat, helâk gibi kelimelerle anlatılan ölüm: yaşamanın tersi olarak sözlükte "hayatın sona ermesi" manasına gelmektedir.[96] Hanedan üyeleri arasında yapılan evlilikler genellikle taraflardan birisinin ölmesiyle son bulmaktaydı. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey ve Halifenin kızı Seyyide Hatunun evlilikleri Tuğrul Bey'in 4 Eylül 1063 yılında cuma günü 70 yaşında vefat etmesiyle son bulmuştur.[97] Tuğrul Bey'in ölmesinin ardından Seyyide Hatun baba evine geri dönmüştür. Evine geri dönen Seyyide Hatun evlenirken Sultan Tuğrul'dan çeyiz olarak aldığı ikta arazilerini de yanına götürdüğü Sultan Alparslan'ın eşinin Halifeden arazileri geri istemesi sebebiyle anlamaktayız. Abbasi Halifesi Muktedi Biemrillah ve Sultan Alparslan'ın kızı Fülane (Seferiye) Hatun'un evlilikleri, Selçuklu Melikesinin ölmesi ile son bulmuş ve Halife eşinin ölümünün ardından Sultan Melikşah'ın kızı Mahmelek Hatun ile evlenmek için teşebbüslerde bulunmuştur.[98] Halife Kaim Biemrillah ile Hatice Arslan Hatun'un evlilikleri ise Halife Kaim Biemrillah'ın ölümünün ardından son bulmuştur. Hatice Arslan Hatun son bulan evliliğinin ardından Kakuyiî hanedanından Emîr Ali b. Ebû Mansûr b. Ferâmurz ile evlenmiştir.[99] Selçuklu Melikesi Selçuka Hatun ile Halife Nasır Lidinillah'ın

[95] Selçuklu Hatunlarının evlilikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Zekeriya Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1994, Bülent Kaçın, *, Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri,* Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2017.
[96] Selime Leyla Gürkan, ", "Ölüm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2007), 34, 32/34.
[97] Abû'l Farac, a.g.e., s. 316.
[98] Özaydın, a.g.m., s. 11.
[99] Suat Kaymak, "Bir Selçuklu Hâtûnu'nun Evlilikleri: Safiyye Hâtûn", *Tarih Dergisi*, S. 56, İstanbul 2013, s. 27.

evlilikleri de Selçuka Hatun'un önceki eşinin ölümünün ardından gerçekleştirilmiştir.[100]

[100] Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, (çev. Ömer Riza Doğrul), TTK Basımevi, C. 2., Ankara 1950, s. 519.

3. SELÇUKLU-ABBASİ EVLİLİKLERİNDE ÇEYİZİN EKONOMİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Selçuklu ve Abbasi Hanedan üyeleri arasında gerçekleştirilen siyasi evliliklerde göze ilk çarpan evlenen Hatunun, eşinin ülkesine giderken yanında götürdüğü çeyizlerdir. Yapılan evliliklerin siyasi bir amaç taşıması ve ülkeler arası bir öneme sahip olması bakımından devletler bir güç göstergesi ve saygınlık unsuru olarak baktıkları çeyizlerin hazırlanmasında ciddi hassasiyetler göstermişlerdir. Bu nedenle tarafların hazırlanan çeyizlere ekonomik bir değer atfettikleri anlaşılmaktadır.

3.1. ABBASİ EKONOMİSİ İÇERİSİNDE SELÇUKLU ÇEYİZLERİ

Selçuklu Devleti ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Abbasi Halifeleri, Selçuklu melikeleri ile evlenerek bu isteklerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Gerçekleşen evliliklerde her ne kadar siyasi amaçlar güdülse de Halifelerle evlenen Hatunlar evlilikleri için ciddi hazırlıklar yapmış ve gösterişli, maddi açıdan büyük öneme sahip çeyizlerle Abbasi ülkelerine gelmişlerdir. Yanlarında getirdikleri çeyizler Abbasi Hilafetinin hazinesi için ciddi miktarlar teşkil ediyordu. Bu nedenle çeyizlerin içerikleri üzerinde durulduğunda çeyizlerin mahiyeti dikkat çekmektedir.

3.1.1. Halife Kaim Biemrillah'ın Hatice Arslan Hatun İle Evliliği

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey zamanında Selçuklu dış politikasının en hareketli cephesini Abbasi hilafeti ile olan münasebetler teşkil etmektedir.[101] Abbasi ve Selçuklu Devleti arasındaki ilişkiler, Kaim Biemrillah'ın döneminde (1031-1075) Tuğrul Bey'in Nişabur'un fethedilmesinin ardından (1038) başlamış olup, bu yerlerde halifelik adına hutbelerin okutulması ilişkileri gelişmiştir.[102] Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey ve kardeşi Çağrı Bey, Nişabur'u fethedince burayı yağmalamak istediler fakat Ramazan ayı nedeniyle yağma işini Bayrama kadar erteleddiler. Bunun ardından Halife Kaim Biemrillah'a bir mektup yazarak;

---

[101] Osman G. Özgüdenli, *Selçuklular Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157*), İsam yay. İstanbul 2013, s.102.

[102] Gülşen İstek, "Büyük Selçuklu Devleti İle Abbasi Hilafeti Arasında Gerçekleşen Siyasi Evlilikler", S*ocıal Mentalıty and Research Thınkers Journals*, 32, 2020, s. 945.

"Biz kullarınız, Âl-i Selçuk bin Lokmân, Abbasî Devleti'nin istek ve arzularına her zaman itaat eden, itaatkâr, farz ve sünnetlere bağlı bir topluluğuz. Vaktimizin çoğunu gaza (gaz-ve) ve cihâda harcardık. Mahmûd (Allah ona rahmet etsin) ölünce onun yerine oğlu Mes'ûd bin Mahmûd tahta oturdu. Devlet işlerini ve adaleti ayağa kaldıramadı/hakkıyla yerine getirmedi… Horasan'ın âyân ve önde gelenleri bizden onlara yardım ve destek için ayaklanmamızı ve onları himaye etmemizi istediler…. Biz ve onlar arasında defalarca harb u darb meydana geldi… Sonunda 'Yardım ancak Allah'ın yanındandır. (âyetinde olduğu gibi) Allah'ın yardımı ve hazret-i mukaddes-i nebevî'nin ikbâl ve yardımı ile zafer bizim oldu. Biz galib ve zapt eden olduk. …istiyoruz ki bu iş İslâm dîninin kânun ve âdeti üzere, Halîfe'nin fermanıyla olsun. Bu mektûb'u, mu'temed Ebû İshak el-Fukka'i eliyle gönderdik."[103].

Tuğrul Bey ve aile üyeleri mektubu yolladıktan sonra memleketi aralarında paylaşmışlardır. Tuğrul Bey'in yolladığı elçiden haberi öğrenen Halife, Hibetullâh bin Muhammed el-Me'mûnî'yi Rey şehrine yolladı.[104] Rey'e gelen elçi, şehrin tahrip edilmemesini tembih ederek Tuğrul Bey'e Halifenin gönderdiği hilat ve sancağı takdim etti.[105] Çağrı Bey ve Tuğrul Bey arasında Nişabur'u yağmalama hususunda bir gerginlik yaşansa da Tuğrul Bey'in kardeşi Çağrı Bey'e yağma için kendi hissesi olarak 40.000 dinar vererek onu yağmadan vazgeçirdi. Halife Kaim Biemrillah, 447 (1055-1056) senesinde Bağdat minberinden Tuğrul Bey adına hutbe okutulmasını ve sikkelerde adının basılmasını emretti. Halife, Tuğrul Bey'e Rüknü'd-devle Ebû Tâlib Tuğrul Bey Muhammed İbn Mîkâll elkâb'nı verdi.[106] Halife Kaim Biemrillah'ın, Sultan Tuğrul'u birkaç defa Bağdat'a çağırsa da o hemen Bağdat'a gitmedi. Tuğrul Bey sene 447 (1055) de Bağdat'a gitti.[107] Halife, Tuğrul Bey'in Bağdat'a gelişine çok sevinmiş ve ona birçok saçı ve armağanlar yollamıştı.[108] Sultan Tuğrul Halifenin

[103] Raşidü'd-din Fazlullah, a.g.e., s. 93.
[104] Raşidü'd-din, a.g.e., s. 96.
[105] Raşidü'd-din, a.g.e., s. 97.
[106] Raşidü'd-din, a.g.e., s. 98.
[107] Yeliz Aydın, *Horasan ve Irak Selçuklu Devletleri-Abbasî Hilafeti İlişkileri (429-590/1038-1194*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2018. s. 63.
[108] Raşidü'd-din, a.g.e., s. 98-99.

sarayının yanında büyük bir konak inşa ettirdi.[109] Sultan Tuğrul'un ordusunun Bağdat'a girişi şehirde gerginliğe neden oldu. Türk asıllı Büveyhi askerleri (gulam) ile Selçuklu askerleri arasında çıkan anlaşmazlık son Büveyhi hükümdarı el-Melik er-Rahim Husrev Firuz'un azledilmesi ve şehrin Selçuklular tarafından yağmalanması ile neticelendi[110]. Bu durum Halife ve Tuğrul Bey'in arasında bir takım gerginlikler yarattı. Halife, Tuğrul Bey'den Büveyhi hükümdarını serbest bırakmadığı takdirde Bağdat'ı terk edeceğinin haberini yolladı. Sultan ile Halife arasındaki ilişkilerin kopma derecesine gelmesinin ardından Sultan Tuğrul Bey, Hilafet Sarayının ödeneklerini artırarak ilişkileri tekrar yumuşatmıştır.[111] Aralarındaki bu ilişkiyi daha da geliştirmek isteyen Tuğrul Bey, Halife ile akrabalık bağları kurarak aralarındaki ilişkiyi güçlendirmek ve bütünleştirmek istemiştir. Bunun içinde çeşitli çarelere başvurmuş ve Abbasî Hilafeti ile yakınlaşmak ve Saltanat ile Hilafeti birleştirmek adına evlilik meselesi üzerinden bir adım atmıştır.

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, yapacağı evliliği sadece diplomatik ya da askeri ilişkileri geliştirmek için değil iki hanedan üyeleri arasında akrabalık bağlarının kurulması ve bu bağ ile Hilafetin maneviyatından da yararlanmak için istiyordu.[112] Sultan Tuğrul, bu evlilikle birlikte hem başka ülkelerin hükümdarlarına karşı nüfuzunu arttırmak hem de Halifelik makamı ile Türk Sultanlığını siyasi bir otorite adı altında birleştirmeyi amaçlamaktaydı. Ayrıca Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, gerçekleştirilen bu evlilikle beraber hilafet sarayında Türk kanı taşıyan bir çocuğun bulunmasını da istemekteydi.[113] Halifenin Çağrı Bey'in kızı ile nikâhlanmasından sonra iki hanedan arasında birleşme akrabalık bağı ile kuvvetlendirildi.[114] Bu evlilikle birlikte Türk-Abbasi ilişkisi de güçlenmiş oluyordu.[115]

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, bunun için erkek kardeşi Çağrı Bey'in son derece şahsiyetli olan, dinine son derece düşkün olan, güzel kızı Hatice Arslan Hatun ile

---

[109] Abû'l Farac, 1945, a.g.e., s. 308.
[110] Osman Gazi Özgüdenli, *Tuğrul Bey Dönemi (1040-1063),* Selçuklu Tarihi El Kitabı, (edt; Refik Turan) yy., Ankara 2012, s. 65.
[111] Özgüdenli, 2013, a.g.e., 66.
[112] Ceylanbaş, a.g.t., s. 37.
[113] Yılmaz Karadeniz, "Siyasi Güç ve Dini Meşruiyet Açısından Büyük Selçuklu-Abbasi Halifeliği İlişkileri", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C. 8, S. 2. 2019, s. 2070.
[114] Turan, 2009, a.g.e., s. 134.
[115] Arthur Goldschmıdt Jr, Lawrence Davıdson, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, (çev. Aydemir Güler), Doruk yay., İstanbul 2011, s. 135.

Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah'ın evladı, saltanatın varisi olarak bilinen Zahiretüddin'in evlenmesi için gerekli teşebbüslerin yapılmasını uygun görmüştür.[116] Ancak Halifenin oğlu Zahiretüddin'in genç yaşta beklenmedik bir zamanda vefat etmesiyle Halife Kaim Biemrillah, bu fırsatı değerlendirmek adına Sultan Tuğrul Bey'e elçiler göndererek Hatice Arslan Hatunu kendisine istetmiştir. Selçuklu Sultanı bu isteği son derece olumlu karşılamış ve Halife adına bir kabul ziyafeti vermiştir.[117] Verilen ziyafette Halife Kaim Biemrillah ve Hatice Arslan Hatunun evliliği için mehir ve nikâh meseleleri üzerine karar sağlanmıştır. Halife Kaim Biemrillah ile Hatice Arslan'ın nikâhı, 448 (28 Mart 1056) yılında kıyılmıştır.[118] Nikâh akdi sırasında Hatunun mehiri 100.000 dinar altın para olarak belirlenmiştir.[119] Akit sırasında Sultan Tuğrul'un veziri Amidülmülk, Kadılkudat ed-Damiğanî, Reisü'r-Rüesa İbn Mesleme ve Maverdi gibi önemli devlet adamları da hazır bulunmuştur.[120] Fakat Hatunun evlendikten sonra Hilafet Sarayına geçmesi birkaç ayı geçince Halife Kaim Biemrillah, Sultan Tuğrul'a veziri Reîsü'r-Rüesa aracılığıyla bir mektup göndermiştir.[121]

Mektubun içeriğinde Sultan Tuğrul'a hitaben; [اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا] "*İnnallâhe ye'murukum en tüeddü'l-Emânâti ila ehliha*" (Nisa Suresi 4/58. Ayet) (Allah size, emanetleri mutlaka ehline teslim etmenizi emreder) ayetini yazarak Hatice Arslan Hatun'un Hilafet Sarayına gönderilmesi gerektiğini söylemiştir.[122] Tuğrul Bey de "*Emrini duydum ve itaat ettim*" diyerek karşılık vermiştir.[123] Yaşanan

---

[116] Kitapçı, 1997, a.g.e., s. 61.
[117] Kitapçı, 1997, a.g.e., s. 63.,
[118] Mehmet Nadir Özdemir, "Abbasi Halifeleri İle Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 24, 2008, s. 353: Kaçın, a.g.e., s. 65., Murat Akbaş, "Selçukluların Abbâsî Halifeleriyle İlişkileri ve Halifelik Mefkûresi Bağlamında Bağdat'a Yönelik Faaliyetleri", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S: 14, 2021, s. 152., Rızaeddin b. Fahreddin, *Meşhur Hatunlar*, (sad: Ahmet Acaroğlu), Samer yay. Kahramanmaraş 2020, s. 57. Özgüdenli, Halife Kaim Biemrillah ile Hatice Arslan Hatunun evlilik ayı olarak Şaban Ekim Kasım 1056 olarak bildirmektedir bkz: Özgüdenli, 2012, a.g.e., s. 66.
[119] Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 231.
[120] İstek, a.g.m., s. 945.
[121] Akbaş, a.g.m., s. 153.
[122] İbn Kesir, a.g.e., s. 4856.
[123] İbn Kesir, El Bidaye Ven-Nihaye, https://ia803405.us.archive.org/view_archive.php?archive=/4/items/ab5eb086ef8215a96b40d3804b9898ae.jpeg/%5BEl-Bidaye%20Ve%E2%80%99n-Nihaye%5D%20%C4%B0bn%27i%20Kesir.zip&file=%5BEl-Bidaye%20Ve%D1%82%D0%90%D0%A9n-Nihaye%5D%20%E2%94%80%E2%96%91bn%27i%20Kesir.pdf,. s. 4856, (Erişim Tarihi: 11.11.2021).

bu olayın ardından gelin Babü'l-Gurbe (gelin alayı) den geçirilerek Hilafet Sarayına götürmüştür.[124] Hatunla birlikte saraya çeyizi de nakledilmiştir. Hatice Arslan Hatun'un düğünü için dönemin düğünü, çeyizi içinse yüzyılın çeyizi denilmekteydi.[125] Bu çeyizlerin içerisinde;

1) Katırlar,
2) Yük yük elbiseler,
3) Altından yapılma kap-kacaklar,
4) Gümüşten yapılma kap-kacaklar,
5) Sayısız gümüş ve altın,
6) Yakutlar,
7) Kıymetli eşyalar,
8) Develer,
9) Hatice Arslan Hatuna eşlik etmesi için at üzerinde ipek şallar örtünmüş, kıymetli elbiseler giymiş 80 adet Türk kızı da vardı.[126]

Hilafet sarayına yerleşen Hatice Arslan Hatun, Halifenin huzuruna çıkarak onun önünde eğilerek birkaç defa yeri öpüp, onu selamlamıştır. Halife Kaim Biemrillah ise Hatunu yanına oturtarak, güzel bir hil'at giydirmiş, başına ağır işlemelerden oluşan bir taç takmıştır. Sabah olduğunda ise Halife eşi Hatice Arslan Hatuna ihsanlarda bulunmaya devam etti. Halife Kaim Biemrillah'ın eşi Hatice Arslan Hatun'a bulunduğu ihsanlar;

1) 100 kat ipek elbise,
2) Altın ve gümüş kaplar,
3) İçi çeşitli mücevheratla süslü olan altından yapılma bir tas,
4) İnci bir gerdanlık,
5) Yıllık geliri 1200 dinar altın parayı bulan bazı arazileri ve ikta yerlerini vermiş,[127]

---

[124] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 31.
[125] Sedat Sayın, *Ortaçağda Doğu ve Batı Dünyasının Önemli Kadınları*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2018, s. 24.
[126] Ergin Ayan, "Harezmşâhlar Hânedânının Evlilikleri", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, C:32, S:32, 2016, s. 17. Kitapçı, 1997, a.g.e., s. 66, Ceylanbaş,a.g.t., s. 37.
[127] İbn Kesir, a.g.e., s. 4857.

6) Ayrıca Halife Kaim Biemrillâh, Hatice Arslan Hatunun mehiri olarak 100.000 dinar altın parayı da vermiştir.[128]

Halife Kaim Biemrillah ile Hatice Arslan Hatunun evlilikleri 467 (1075) yılında son bulmuştur. Hatice Arslan Hatun, Halife ile olan evliliğinin bitmesinin ardından 469 (1076-77) senesinde Kakuyiî hanedanlığından olan Emîr Ali b. Ebû Mansûr b. Ferâmurz ile evlendirilmiştir.[129]

İki hanedan üyeleri arasında yapılan bu düğünün asıl maksadı taraflar arasındaki kötü ilişkileri düzeltmek ve Sultan Tuğrul'un da Halifelik makamının gücünden yararlanmak olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Fakat konu itibarıyla Selçuklu ülkesinden gelinle beraber gelen çeyizin mahiyeti incelendiğinde bu evliliğin sadece siyasi bir amaç taşımadığı ülkeye getirilen paralar, altınlar, gümüşler, atlar, katırlar, develer, mehirler, ikta gelirleri göz önüne alındığında Abbasi ülkesine giren ciddi Selçuklu malları olmuştur.

3.1.2. Halife Muktedi Biemrillah'ın Alparslan'ın Kızı İle Evliliği

Sultan Alparslan Selçuklu Sultanı olduktan sonra Abbasi Hilafet üyeleriyle evlenme geleneğine devam etmeye özen göstermiştir. Bu nedenle de ilk adımı Sultan Alparslan'ın attığı görülmektedir.[130] Fakat Alparslan'ın bu arzusu Fülane (Seferiye)[131] Hatun'un yaşının küçük olması nedeniyle hemen gerçekleşmemiştir. Sultan Alparslan, Halife Kaim Biemrillah'a mektup yollayarak onun hem hilafete veliaht hem de torunu olan Muktedî Biemrillah ile kendi kızının evlendirilmesini istemiştir. Bu haberi alan Halifenin onayıyla birlikte, Alparslan'ın kızı Fülane (Seferiye) Hatun ve Uddetüddin'in nikâhı 464 (1072) yılında Nişabur'da Haziran ayında yapılmıştır.[132] Nikâh merasimi Sultan Alparslan'ın huzurunda

---

[128] İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mülûk ve'l-Ümem'de Selçuklular*, (çev. Ali Sevim), TTK Yay. Ankara 2014, s. 27-28.
[129] Kaymak, a.g.m., s. 27.
[130] Kitapçı, 1997, a.g.e., s. 148.
[131] Muhittin Kapanşahin, eserinde Alparslan'ın kızının adını Sefra Hatun olarak aktarmaktadır. Ancak başka muhtelif kaynaklarda sıklıkla hatunun adı Seferiye (Fülane) olarak geçmektedir. Muhittin Kapanşahin, "Büyük Selçuklu Sultanları İle Abbasi Halifelerinin İlişkileri", *Hıstory Studıes Internatıoal Journal of Hıstory,* C. 4, S. 4, Kasım 2012, s. 201.
[132] İstek, a.g.m., s. 956., Özdemir, a.g.m., s. 352., Ceylanbaş, a.g.t., 48.

gerçekleştirilmesine rağmen kız tarafını Sultanın tecrübeli veziri Nizâmülmülk, erkek tarafını ise Amîdüddevle İbn Cehîr temsil etmiştir.[133] Sultan Alparslan nikâh esnasında söz alarak; *"Şahit olunuz ki ben, Tuslu Hasan'ı (Nizâmülmülk) bu evlenme işinde bana vekil yaptım"* demiş ve bu sözü işten vezir Amîdüddevle ise; "*Bana bu hususu bildirdiler, ben şimdi Uddetüddin'in adına, vekili olarak bu nikâhı kabul ettiğimi ve Uddetüddin'in de rıza gösterip bunu kabul ettiğini, huzurunuzda açıkça ifade ediyorum*" demesiyle Halifenin torunu Uddetüddin ve Sultan Alparslan'ın kızı Fülane (Seferiye) Hatun'un nikâhı uğurlu bir tarih ve saatte gerçekleştirildi.[134] Yapılan törende hukukçular, kadılar, başka devletlerin elçileri de hazır bulunmuşlardır. Nikâh merasiminin ardından Sultan Alparslan mutluluğunu yanında duran tabaktaki incileri davetlilerin üzerine saçarak yansıtmıştır. Daha sonra Sultan Alparslan, Amîdüddevle'yi yanına çağırarak ona da kıymetli mücevherlerle dolu torba vermiştir.[135]

Kaynaklarda Fülane (Seferiye) Hatunun çeyizi hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşılamasa da daha önce yapılan Abbasi-Selçuklu evliliklerinde getirilen çeyizler de göz önüne alındığında Dönemin güçlü Sultanı Alparslan'ın kızının çeyizinin de maddi açıdan son derece önemli olduğu düşünülmektedir.

3.1.3. Halife Muktedi Biemrillah ile Mahmelek Hatun'un Evliliği

Halife Muktedi Biemrillah, Sultan Alparslan'ın kızı olan eşi Fülane (Seferiye) Hatun'un ölümünün ardından Selçuklularla yaşadığı iyi ilişkilerin devamını sağlayabilmek için Sultan Melikşah'ın kızı ile evlenmek istemiştir. Halife Muktedi Biemrillah, Sultan Melikşah'ın Celâliye (Terken-Türkan) dan olma kızı Mahmelek Hatunla evlenmek için veziri Fahrüddevle'yi elçi olarak Melikşah'a göndermiştir.[136] Sultan Melikşah'ın kızını istemeye elçi olarak gelen Fahrüddevle beraberinde 200 milyonu bulan çok değerli hediyeler getirmiş ve bunları Halife adına Sultana takdim etmiştir.[137] Sultan Melikşah, kızının evliliği için yetkiyi eşi Terken Hatuna

[133] Özaydın, a.g.m., s. 11.
[134] Kaçın, a.g.e., s. 73.
[135] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 112.
[136] Sayın, .a.g.t., s. 36.
[137] Osman Turan, halifenin Fahrüddevle ile 20.000 dinarlık hediye yolladığı belirtilmiştir. Turan, 2009, a.g.e., s. 207.

devretmişti. Terken Hatun, Halife Muktedi ile kızı Mahmelek'in başta bu evliliğine pek sıcak bakmamıştır. Terken Hatun, Halifenin veziri Fahrüddevle'ye kızını Gazne ve Karahanlı gibi başka hükümdarların da istediğini söyleyerek, kızı için 400.000 dinar altın para isteğinde bulundu.[138] Sultan Melikşah'ın iş bilen tecrübeli veziri Nizâmülmülk bu konu üzerine araya girerek Terken Hatuna; *"Halife ile evlenmesi Mahmelek Hatun için iftihar vesilesidir. Sizin sözünü ettiğiniz Sultan ve Hükümdarların hepsi Halife'nin kulu ve hizmetçileridir. Üstelik Halife'den para istenmez!"* diyerek onu ikna etmiştir.[139] Bunun üzerine Terken Hatun, Halife Muktedi Biemrillah'a kızının evliliği için bir takım şartlar ileri sürerek bu evliliğe öyle onay vermiştir. Bu şartlar;

1) 100.000 dinar mehir hakkı

2) 50.000 dinar süt hakkı[140]

3) Halife Muktedi Biemrillah'ın kızından başka eşi, cariyesi ve Kahramanesinin[141] olmaması

4) Geceyi başka yerde gecelememesi[142] şeklinde bazı şartlar ile kızını Halifeye vereceğini söylemiştir.

Türkan Hatunun Halife Muktedi Biemrillah'a bu şartları koşmasında, öncesinde Abbasi Halifesi ile evlenmiş olan Hatice Arslan Hatunun evliliği süresince mutlu olamaması etkili olmuştur. Taraflar arasında görüşülen hususlar karara varılınca Sultan Melikşah'a bildirilmesinin ardından vezir Fahrüddevle aracılığıyla bu haber Bağdat'a ulaştırıldı.[143] Yapılan karşılıklı görüşmeler sonucu nikâh akdi 6 yıllık bir sürenin ardından 480'de (1087) yapılmıştır.[144] Sultan Melikşah, Mahmelek Hatunun İsfahan'dan Bağdat'a gönderilmesi hususunda eşi Terken Hatunla beraber Sadüddevle Gevherayin ve Emir Bozan'ı da görevlendirmiştir.[145] Sultan Melikşah, Mahmelek Hatunun evliliği vesilesiyle Tuğrul Bey'den sonra ilk kez Bağdat'a

[138] Ceylanbaş, a.g.t., s. 50.
[139] Ceylanbaş, gös.yer.
[140] Turan 2009, a.g.e., s. 207.
[141] Kahramane; Abbasi Hilafet sarayında kadınlar için oluşturulmuş üst seviyede önemli resmi devlet makamlarından birisi olan hanımefendidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zekeriya Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1994, s 126.
[142] Rızaeddin b. Fahreddin, a.g.e., s. 134.
[143] Turan,2009, a.g.e., s. 208.
[144] Kaçın, a.g.e., s. 77.
[145] Altunsoy, a.g.m., s. 154.

gitmiştir. Sultan Melikşah Bağdat'a vardığında Abbasi veziri Ebu Şuca ve devletin ileri gelenleri tarafından karşılanmış ve şerefine büyük şölenler tertip edilmiştir[146]. Mahmelek Hatun'un çeyizi hilafet sarayından önce sultan sarayına taşınmıştır. Ebu Şuca, Terken Hatuna yaklaşarak; "*Emir'ül-Mü'minin emaneti ehline teslim etmenizi buyuruyor.*" diyerek Mahmelek Hatunun Hilafet Sarayına naklini istemiştir.[147]

Hatunun çeyizi 130 deve ve 74 katır sırtında bir kervanla taşınmıştır. Mahmelek Hatun da yanında 200 kadar Türk cariyesi ile Abbasi Hilafet Sarayına taşınmıştır.[148] Abbasi Halifesi bu çeyizleri getirenleri karşılamak üzere veziri Ebu Şüca'yı yollamıştı.[149] Hatunun çeyizi akıllara durgunluk değil adeta şaşkınlık verecek cinstendi.[150] Bu gösterişli çeyizlerin içerisinde;

1) 130 deve,
2) 74 katır,
3) 33 at,
4) 12 gümüş sandık,
5) Mücevherler,
6) Ziynet eşyalar,
7) Meliki ipliği ile örtülü altın bir beşik,
8) 200 kadar Türk cariyeler,[151]
9) Altınlar,
10) Gümüşler yer almaktadır.

Hilafet Sarayına getirilen Mahmelek Hatun için harem süslenmiş ve mumlar yakılmıştı. O gece muazzam bir şekilde göz alıcıydı. Ertesi sabah halife muazzam bir sofra kurarak orada bulunanlara kıymetli hediyeler takdim etmiştir. Ancak bu sırada Selçuklu Sultanı Melikşah ava çıkması sebebiyle orada bulunamamıştır.[152] Halife ile evlenen Mahmelek Hatunun düğünlerinden kısa bir süre sonra nur topu gibi Cafer

[146] Ceylanbaş, a.g.t., s. 51.
[147] İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1973, s. 91.
[148] Ceylanbaş, a.g.t., a. 52.
[149] İbn Kesir, a.g.e., s. 4947.
[150] Kitapçı, 1997, a.g.e., s. 185.
[151] Turan, 2009, a.g.e., s. 208.
İbn Kesir, a.g.e., s. 4947.

adında bir oğlan çocukları dünyaya gelmiştir.[153] Bu doğuma sevinen halk günlerce süren eğlenceler düzenleyip doğumu kutlamışlardır. Fakat bu mutluluk kısa sürmüş ve Halife Muktedi Biemrillah ile Mahmelek Hatunun arası açılmış halife hatununa giderek sert davranmaya başlamıştır.[154] Halifenin, Mahmelek Hatuna bu kadar sert ve ilgisiz davranmasının sebebi olarak, Mahmelek Hatunun erkek çocuk dünyaya getirmesi ve bu erkek çocuğun Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından halifeliğe veliaht olarak zorlanması düşüncesidir. Halifenin bu düşünceyle eşine sergilediği tavırlardan son derece rahatsız olan Mahmelek Hatun, durumu babası Melikşah'a anlatmış o da bu durum üzerine kızının tekrar baba evine gönderilmesini istemiş ve bunun için adamlarını yollamıştır.[155] Halife bu durum karşısında eşi ve oğlunu 482 (Haziran 1089) senesinde İsfahan'a göndermiştir.[156] Mahmelek Hatun geldikten 7-8 ay sonra henüz 20'li yaşlarda iken çiçek hastalığından 482 (Ocak 1089) yılında genç yaşta vefat etmiştir.[157] Mahmelek Hatunun oğlu Cafer ananesi Terken Hatunun yanında bir süre yaşamıştır. Ancak Terken Hatunun, Sultan Melikşah'tan olma oğlu Mahmud'un Selçuklu tahtına çıkması için giriştiği mücadelede etkin rol oynayabilmek için torunu Cafer'i Abbasi Hilafetine geri yollamıştır. Fakat Cafer annesinin ölümünün ardından yaklaşık 4 yıl sonra 486 yılında vefat etmiştir.[158]

Sultan Melikşah'ın kızı Mahmelek Hatunun Hilafet Sarayına giderken yanında götürdüğü çeyizin görkemine bakıldığında sanki Selçuklu devleti, Abbasi Halifeliğine kendi devletinin maddi yönden ne derece zengin ve güçlü olduğunu kanıtlamak istemektedir. Abbasi ve Selçuklu Hanedan üyelerinin arasında yapılan bu siyasî evliliklerin aynı zamanda ekonomik olarak da devlet ilişkilerine yansımasının çok önemli etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Evlenen hatuna verilen yüksek meblağlarda verilen hediyeler, maddi açılardan son derece değerli olan eşyalar ve gönderilen askerler hanedan evlilikleri içerisinde ekonomik boyutu çok yüksek olan harcamalardır. Abbasi Hilafetinin gelir kaynaklarına bakıldığında, halife ve sultanın düğünler vesilesiyle sundukları hediyeler büyük bir ekonomik değere

[152] İbn Kesir, a.g.e., s. 4947.
[153] Kitapçı, 1997, a.g.e., s. 189.
[154] Kitapçı, 1997, a.g.e., s. 90.
[155] İbn Kesir, a.g.e., s. 4952.
[156] Akbaş, a.g.m., s163.
[157] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 147.
[158] İbn Kesir, a.g.e., s. 4966.

haizdir.[159] Bu nedenle çeyiz eşyaları iki hanedanın da ekonomisine iyi veya kötü şekilde mutlaka yansımaktadır.

3.1.4. Halife Mustazhir Biemrillah ve Seyyide İsmet Hatunun Evliliği

Abbasi Hilafeti ile evlilik bağı kurmak Selçuklu Devletinde adeta bir gelenek haline gelmiştir. Bu düşünceyle Halife Mustazhir Billah, kendisine Melikşah'ın kızını istemesi için elçi olarak Ebû Sa'd el-Herevîyi İsfahan'a Şaban 502 (Mart 1109) da gönderdi.[160] Abbasilerle iyi ilişkiler kurmak isteyen Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar da bu kadim geleneğe uyarak, kız kardeşi Seyyide İsmet Hatun'u Abbasi Halifesi Mustazhir Biemrillah ile evlendirmiştir. Hatunun nikâhı daha önceki Selçuklu hatunları gibi İsfahan'da kıyılmıştır. Nikâh akdinde Seyyide İsmet Hatuna 100.000 dinarlık mehir verilmiştir (Bkz. Ek-2).[161] Selçuklu Devleti içerisinde yaşanan karışıklıklar nedeniyle düğün ancak 504 (1110) yılında gerçekleştirilmiştir.[162] Seyyide İsmet Hatunun Bağdat'a gelişiyle Bağdat sokakları baştanbaşa ışık deryası içinde kalacak kadar süslenmişti. Hatunun düğünü Ramazan ayının ilk haftası başlamıştır. Seyyide İsmet Hatunun çeyizi de tıpkı daha önce Abbasi Hilafetine gelin gelen Selçuklu Hatunlarının ki kadar gösterişli, muazzam servetlere sahip zenginlikler içermekteydi. Seyyide İsmet Hatunun çeyizin içeriğine bakıldığında;

1) 162 deve,
2) 27 katır,
3) Kıymetli mücevherler,
4) İnciler,
5) Altınlar,
6) Gümüşler,
7) İpek elbiseler,
8) Son derece değerli kumaşlar mevcuttur.

---

[159] Özdemir N., a.g.m., s. 358.
[160] Kapanşahin, a.g.m., s. 208.
[161] Kitapçı, 1997, a.g.e., . 250.
[162] İbn Kesir Hatun ile Halifenin nikâhının 502 yılında yapıldığını nikâh akdinin İsfahan'da gerçekleştirildiğini aktarmaktadır. Bkz: İbn Kesir, a.g.e., s. 5003.

Seyyide İsmet Hatunun Abbasi ülkesine getirdiği çeyizler, Abbasi hazinesini canlandırmaya yetecek kadar büyük miktarlar taşımaktaydı. Öyle ki Sultan Melikşah'ın kızı Mahmelek Hatunun çeyizi için bile daha az sayıda deve kullanılmıştır. Seyyide İsmet Hatunun evliliği diğer Selçuklu Hatunlarına nazaran daha mutlu ve bereketli geçtiği anlaşılmaktadır. Bu evliliğe yeni bir renk katan asıl olay ise evlilikten yaklaşık 1 yıl kadar sonra Seyyide İsmet Hatunun, Halifeden erkek bir çocuk dünyaya getirmesidir.[163] İsmet Hatun, Abbasi sarayında özellikle saray kadınları arasında son derece önemli bir mevkii olan Ümmü'l-Veled makamına sahip olmuştur.[164] Zekeriya Kitapçı'nın da bahsettiği; "*Simdi bu düğün vesilesiyle, Selçuklu Saraylarının had ve hesaba gelmez akıllara hayret ve şaşkınlık veren zenginlikleri, muazzam hazine ve servetleri bir kere daha Hilafet Sarayına taşınacaktı"*[165] şeklindeki sözlerinden de anlaşılacağı üzere her defasında Selçuklu Saraylarında Abbasi Hilafet Sarayına büyük servetler taşınmaktaydı. Bu kadar servetin bir ülkeyi fethetmekle bile elde edilemeyecek kadar çok olduğu düşünülmektedir.

3.1.5. Halife Müsterşid Billah ve Emire Hatunun Evliliği

Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın ölümünün ardından yaşanan taht kavgasından yararlanmak isteyen Halife Müsterşid Billah da Tuğrul Bey'e ve onun soyuna devrettiği siyasî yetkilerini tekrar kullanabilmek için Sencer'in kızı Emire Hatun ile evlenmiştir.[166] Halife Müsterşid Billah, Emire Hatunla evlenebilmek adına Kadı Ebu Sa'd el-Herevî'yi göndermiştir.[167] Halife Emire Hatun ile olan evliliğine ve zifafına çok önem veriyordu.[168] Emire Hatun 1124 yılında görkemli bir çeyizle Bağdat'ta kendisi için yapılan Dicle kıyısındaki köşke götürüldü.[169] Halife Müsterşid Billah ve Emire Hatunun evlilikler Halifenin ölümüne kadar 11 yıl sürmüş ve bu evlilikten iki çocuk dünyaya gelmiştir.[170] Şüphesiz Emire Hatunun çeyizi de diğer Selçuklu

[163] Kitapçı, 1997, a.g.e., s. 254.
[164] Kitapçı, 1994, a.g.e., 204.
[165] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 202.
[166] Ceylanbaş, a.g.t., s. 56.
[167] İstek, a.g.e., s. 957.
[168] Kitapçı, a, g.e., 1994, s. 211.
[169] İbn Kesir, *El-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi*, (çev. Mehmet Keskin), Çağrı yay., C. 12, İstanbul 2017, s. 364. Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 211.
[170] Ceylanbaş, a.g.t., s. 56.

Hatunları gibi Selçuklu şanına yaraşır şekilde hazırlanmış ve Abbasi Hilafetinin içerisinde ki yerini almıştır.

3.1.6. Halife Muktefi Liemrillah ve Fatıma Hatunun Evliliği

Halife Müsterşid Billah'ın ölümünün ardından Hilafetin başına geçen Raşid Billah, Abbasi Hilafetinin siyasi otoritesini güçlendirme çabalarına girişmiştir. Fakat bu durumu öğrenen Irak Selçuklu Sultanı Mesud, Bağdat'a gelerek Halife Raşid Billah'ı azletmiştir.[171] Sultan Mesud, Muktefi Liemrillah ile görüşüp kendisinin aleyhine herhangi bir faaliyette bulunmaması ve dünyevi yetkileri temsil eden alametleri kullanmaması şartıyla yeni Abbasi Halifesi olarak ilan etti.[172] Halifenin Selçuklu Sultanı tarafından atanması dikkate alınacak olursa, Abbasi Hilafetinde Selçuklu Devletinin siyasi otoritesinin son derece etkin olduğu ve Abbasi Hilafetinin siyasi otorite yönünden Selçuklulara bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Siyasi yönden Selçuklu Devleti ile ilişkilerini düzeltmek isteyen Abbasi Halifesi Muktefi Liemrillah, Sultan Mesud'un kız kardeşi ve aynı zamanda Muhammed Tapar'ın kızı olan Fatıma Hatun ile evlendi (Bkz. Ek-1).[173] Fatıma Hatunun nikâhı daha önceki Selçuklu Hatunlarının aksine İsfahan'da değil Bağdat'ta ki Selçuklu Sarayında 531 (1137) yılında kıyılmıştır.[174] Halife Muktefi Liemrillah'ın Fatıma Hatunla evliliği için mehir olarak 100.000 dinarın verilmesi kararlaştırıldı. Fatıma Hatunun düğün günü geldiğinde, şehre giden bütün yollar kapatılmış ve baştan aşağıya süslenmişti. İbn Kesir eserinde; yapılan süslemeler nedeniyle havanın açık olmasına rağmen hilali göremediklerini ifade etmektedir.[175] Fatıma Hatun Selçuklu Sarayından çıkarak düğün alayı ile beraber Hilafet Sarayına doğru hareket etmiştir. Hatun Saraya doğru hareket ederken üzerine son derecek süslü bir gelinlik giymişti.[176] Ayrıca Fatıma Hatunu Hilafet Sarayına götüren alayın en önüne de

[171] Kitapçı, 1997, a.g.e., s. 88.
[172] Abdulkerim Özaydın, "Muktefî-Liemrillâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2006), 31/145-146.
[173] İbnü'l Ezrak, *Meyyafarikin ve Amid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, (çev: Ahmet Savran), Atatürk Üni. Yayını, Erzurum 1992, s. 68.
[174] Kitapçı, a.g.e.,1994, s. 219.
[175] İbn Kesir, a.g.e., s. 5062.
[176] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 220.

çeyizin içerisinde olan som altından yapılma tıpkı Mahmelek Hatunun ki gibi bir beşik yerleştirilmişti.

Selçuklu Hatunlarının çeyizlerinin içerisine beşik koyarak Halifeden doğacak Selçuklu soyundan bir melikin Hilafet sarayında olması arzusudur. Şüphesiz ki Fatıma Hatunun da çeyizi daha önce Hilafet Sarayına gelin giden Selçuklu Hatunlarının ki kadar çok büyük, gösterişli, maddi açıdan Abbasi Hilafetinin Beytülmal'ine etki edecek derecede önemli eşyalardan oluştuğunu söyleyebiliriz.

3.1.7. Halife Nasır Lidinillah ve Melike Selçuka Hatunun Evliliği

Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah, hilafet koltuğuna oturduktan sonra selefleri gibi kudretli Selçuklu hanedan üyeleri ile iyi ilişkiler kurarak hem Selçuklularla münasebetini geliştirmeyi hem de siyasi varlığını her türlü tehlikeden korumayı amaçlamıştır. Bu amacına ulaşmak içinde sıhriyet bağları kurma yoluna başvurmak için son derece ciddi adımlar atmıştır. Halife Nasır, Selçuklu hilafeti ile akrabalık bağı kurmak adına II. Kılıç Arslan'ın kızı Selçuka Hatun ile evlenme teşebbüsünde bulunmuştur.[177] Selçuklu Melikesi Selçuka Hatun ile Halife Nasır Lidinillah'la olan evliliğinden önce Hatun, Artuklu soyundan Emir Nuru'd-din ile evlendirilmiştir.

Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin Kılıç Arslan'ın saltanat yıllarında karşısında çağdaşı olarak Doğu Anadolu'nun güçlü hükümdarlarından Hısnı Keyfa (Hasan Keyf) ve bölgesini elinde tutan Artuklu soyundan Emir Nuru'd-Din Mehmed hüküm sürmekteydi.[178] Emir Nuru'd-Din Mehmed, Kılıç Arslan'ın güzelliği dillere destan olan kızı Melike Selçuka Hatun ile evlenmek istemiştir. İki hanedan üyesi arasında yapılan görüşmelerin ardından Kılıç Arslan kızını Emir Nuru'd-Din ile evlendirmiştir.[179] Melike Selçuka Hatun ile Emir Nuru'd-Din'in düğünleri daha önceki evliliklerde olduğu gibi son derece gösterişli olan düğünle gerçekleştirilmiştir. II. Kılıç Arslan bu evlilikle birlikte damadına bazı bölgeleri evlilik hediyesi olarak

[177] Abu'l Farac, Kılıç Arslan'ın kızının adını Halataita, Halatlı Hatun olarak zikretmektedir. Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, (çev. Ömer Riza Doğrul), TTK Basımevi, C. 2., Ankara 1950, s. 519-520.
[178] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 248.
[179] Biçak, a.g.t., s. 18.

Emir Nuru'd-Din'e vermiştir.[180] Fakat böylesine güzel emellerle gerçekleştirilen bu evlilik beklenildiği gibi sonuçlanmamıştır. Bunun asıl nedeni ise Emir Nuru'd-Din Mehmed'in davranışlarıdır. Evliliğin ardından kısa bir süre sonra Nuru'd-Din Mehmed eşine kötü muamelelerde bulunmaya başlamış ve ona tahammül gücünü aşan eziyetlerde bulunmuştur.[181] Emir Nuru'd-Din Mehmed'in eşine karşı bu kadar acımasız davranmasının asıl sebebi olarak; bir muganniye[182] gönül vermesi ve bu kadın tarafından, Selçuka Hatuna karşı doldurulmasıdır. Bu şarkıcı kadın Nuru'd-Din Mehmed'i öylesine tahrik edip dolduruyordu ki; gözü hiçbir şeyi görmez olmuş ve Selçuka Hatunun hayatını cehenneme çevirmeye başlamıştır.[183]Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan, kızına karşı yapılan kötü muameleyi haber alınca derhal damadı Nuru'd-Din Mehmed'in topraklarını istila etmek ve kızı ile evlenirken çeyiz olarak verdiği bazı kaleleri geri almak istedi.[184] Durumu haber alan Nuru'd-Din Mehmed, Selahaddin Eyyubi'ye sığınmıştır. Sultan II. Kılıç Arslan damadının üzerine yürümek isteyince araya Selahaddin Eyyubi girmiş ve Nuru'd-Din Mehmed'in şarkıcıyı terk etmesi karşılığı affedilmesini sağlamıştır.[185] Taraflar arasındaki sorun böylece giderilmiş oldu.

Evliliği süresince acı ve eziyet çeken Selçuklu Melikesi Selçuka Hatun, Musul Emiri İzzü'd-Din'in annesiyle beraber hac vazifesini yerine getirmek için çıktığı yolda dönemin şartları nedeniyle hacı kafilesine katılmak için Bağdat şehrine gitmiştir.[186] Selçuka Hatun, 579 (1183) yılında Bağdat'a ulaşmıştır[187]. Halife Nasır Lidinillah, Bağdat'a gelen bu Hatun için özel bir konak hazırlatmış ve onu burada ağırlamıştır. Halife Nasır Lidinillah, Selçuklu Melikesinin dillere destan güzelliğini işitmiş ve onu yakından tanımak istemiştir. Bunun için de tebdili kıyafetlerle Selçuka Hatunun bulunduğu konağa gitmiştir. Konağa giren Halife Nasır Lidinillah, Selçuka Hatunu karşısında görmüş ve hiç çekinmeden ona evlilik teklifinde bulunmuştur. Selçuka Hatun bu teklifi olgunlukla ve kendisine has son derece edep ile Halife Nasır

[180] Kitapçı, 1994, a.g.e., s.248.
[181] Biçak, a.g.t., s. 18.
[182] Kadın şarkıcı demek
[183] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 249.
[184] Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, s. 120., Biçak, s.g.t., s. 18.
[185] Biçak, a.g.t., s. 20.
[186] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 274.
[187] Fatih Güzel*, Nâsır Li-Dinillâh'ın Halifeliği ve Şahsiyeti*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2014, s. 19.

Lidinillah'a; "*Ben şimdi hacca gidiyorum. Dönüşte babam Emirü'l-Müminin ile evlenmeme müsâde ederse bu iş olur*."[188] şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Hatun hac vazifesini yerine getirmek için hazırlanan kafile ile birlikte Mekke'ye doğru hareket etmiştir.[189] Halife, Selçuka Hatunun Şam üzerinden Anadolu'ya dönmesini engellemek adına Hatunun peşine atlılarından birkaçını Mekke'ye gidiyormuş gibi peşine adamlarını yollamıştı.[190] Selçuka Hatun, hac vazifesinin ardından Şam yolu üzerinden ülkesine dönmeye karar vermişti, fakat halifenin yolladığı adamlar sayesinde Hatun Bağdat'a kendi isteği ile gelmiştir.[191] Selçuka Hatunun tekrar Bağdat'a gelmesi ülkede büyük yankılar uyandırmıştır. Halife, Hatunun Bağdat'a kaldığı süre boyunca her türlü hizmetin yapılmasını emretmiştir. Halife Nasır, Selçuka Hatun ile kendisini nişanlamaları için Hilafet Sarayından bazı kişileri, nişan meselesini konuşması için göndermiştir.[192] Bu Hatun daha önceki gibi Halifenin teklifini zaten evli olduğu gerekçesiyle reddetmiştir.[193] Ancak Selçuka Hatunun eşi Nuru'd-Din 1185 yılında Selçuka Hatunun hac dönüşü vefat etmiştir.[194] Nuru'd-Din'in ölümü sırasında bazı kayaklar Selçuka Hatunun hala Bağdat'ta iken öldüğü yazmaktadır.[195] Abu'l Farac Hatunun eşinin ölümü ile ilgili olarak; "*Kocası nasıl ölmüştü? Onu Allah bilir*" diyerek Nuru'd-Din'in bu olayların yaşandığı sıralarda ölmesini garipsemiştir. Nuru'd-Din'in ölümünün ardından II. Kılıçarslan'ın kızı ile evlenmek için daha ciddi teşebbüslerde bulunmuştur.

Halife güvendiği kişilerden oluşan bir heyeti Kılıç Arslan'a kızı Selçuka Hatun ile evlenmek için yollamıştır. Halifenin ısrarı sonucu Selçuka Hatun ile nikâhları kıyılmış ardından da daha önceki hanedan üyelerinin yaptıkları gibi gösterişli bir düğünle evlenmişlerdir. Halife Nasır, Selçuka Hatunu tüm varlığı ile seviyordu ve onun Halat'ta ki sarayına benzer bir sarayı istemesi üzerine vezirine talimat vererek ona ait bir saray inşa ettirmiştir.[196] Selçuka Hatun, Halife ile evliliğinin ardından üç

[188] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 276.
[189] Abu'l Farac, 1950. C.II. a.g.e., s. 519.
[190] Abu'l Farac, 1950. C.II. gös.yer.
[191] Abu'l Farac, eserinde Hatunun, Bağdat'a dönmesinde Halifenin yolladığı adamların kuvvet kullanarak Hatunu Bağdat'a getirdiği hakkında bilgi vermektedir.
[192] Abu'l Farac, 1950, C.II, a.g.e., s. 519.
[193] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 273.
[194] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 277.
[195] Abu'l Farac, eserinde Halifenin adamlarının Hatunu Bağdat'a getirdikleri vakit ölüm haberinin verildiğini bildirmektedir.
[196] Abu'l Farac,1950, C.II, a.g.e., s. 519-520.

yıl sonra 30 yaşında vefat etmiştir.[197] Selçuka Hatunun çeyizi daha önce Hilafet sarayına giden Selçuklu Hatunlarının ki kadar gösterişli ve çoktu. Hatunun çeyizleri içerisinde;

1) Mücevherler
2) Kıymetli Taşlar
3) Altın ve Gümüşler
4) Ziynet eşyaları
5) Bilezikler
6) Altın Gümüş kap-kacaklar
7) Yük yük elbiseler
8) Katır
9) Develer bulunmaktaydı.

Selçuka Hatun ile evlenen Nasır Lidinillah'ın ülkesine gelen ciddi mahiyette çeyiz eşyası bulunmaktadır. Yapılan bu evlilik her ne kadar kaynaklarda siyasi bir amaç için yapılmadığı şeklinde açıklansa da Selçuka Hatunun getirdiği çeyizlerin içeriğinin önemine bakıldığında Abbasi ekonomisi içerisinde yerini alacak kadar belli bir miktara ulaştığı tahmin edilmektedir. Kaynaklarda Selahaddin Eyyubi, Amid'in alınmasında yararlılık gösterdiği için Nuru'd-Din'e Amid şehrinin siyasi hükümranlığını ona vermiştir.[198] Ancak Selahaddin Eyyubi, şehrin anahtarını ve buradaki ve çevresindeki tüm yerlerin gelirlerini Selçuka Hatuna vermiştir. Selçuka Hatunun Halife Nasır Lidinillah ile evlenirken bu bölgelerin gelirlerini yanında götürülmesi ile ilgili kaynaklarda bilgiye rastlanılmasa da Hatunun bu gelirleri de yanında götürme ihtimali olduğu düşünüldüğünde ciddi bir gelir kaynağı Abbasi Hilafetinin Beytülmaline girmiş olmalıdır.

3.2. SELÇUKLU EKONOMİSİ İÇERİSİNDE ABBASİ ÇEYİZLERİ

Abbasi Halifeleri ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Selçuklu Devleti hanedan üyeleri, Abbasi melikeleriyle evlenerek bu isteklerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

[197] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 282.
[198] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 251.

Gerçekleştirilen evliliklerde her ne kadar siyasi amaçlar güdülse de Abbasi Hilafeti de evlenecek Melikeler için tıpkı Selçuklu Hatunlarının çeyizleri kadar ihtişamlı çeyizler olmasına özen göstermişlerdir. Abbasi Halifeleri her ne kadar Melikelerin başka ülkelerin hanedan üyeleri ile evlenmelerine sıcak bakmasa da Hilafet sarayına yakışır Selçuklu Devletinden geri kalmayacak şekilde bir bütçe ile Melikelerin çeyizlerini hazırlamışlardır.

Hazırlanan çeyizlerin içerikleri üzerinde durulduğunda çeyizlerin mahiyeti dikkat çekmektedir. Ayrıca Halifeler, Selçuklu Sultanlarıyla evlenecek Melikeler için Selçuklu Sultanlarından ekonomik açıdan bir takım maddi ve manevi değer taşıyan isteklerde de bulunmuşlardır. Bu isteklerin içeriği değerlendirildiğinde bu evliliklerin çeyiz bakımından Selçuklu ekonomisi için ciddi ve önemli miktarlar olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Halifelerin bazı istekleri adeta Selçuklu hazinesini bitirecek kadar büyük meblağlar içeren cinstendir.

3.2.1. Sultan Tuğrul Bey ve Seyyide Hatun

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, Büveyhi hükümdarı el-Melik er-Rahim Husrev Firuz'u tutuklamasının ardından Bağdat'ta bulunan askeri vali Arslan Besasiri (Arslan et-Türkî)[199] Bağdat'tan çıkarttı. Bu durum üzerine Arslan Besasiri, Mısır Fatımi Halifesinin desteğini alarak bir ordu oluşturdu.[200] Durumu haber alan Sultan Tuğrul Bağdat'tan ordusuyla ayrılarak Besasiri'ye karşı savunmaya girişti. Tuğrul Bey'in ordusu karşısında köşeye sıkışan Arslan Besasiri, Balis'e kaçtı. Tuğrul Bey kardeşi İbrahim Yınal'ı Musul valiliğine atayarak Bağdat şehrine geri döndü.[201] Halife Kaim Biemrillah, Sultan Tuğrul'u görkemli bir törenle karşıladı. Halife Kaim Biemrillah, Sultan Tuğrul'a Musul seferinden sonra ülkedeki bütün dünyevi yetkilerini Sultan Tuğrul'a devrederek hilat ve sancak vererek taç giydirip altın kılıç kuşattırdı.[202] Halife, Tuğrul Bey'i artık "Doğunun ve Batının Sultanı" (Sultânu'l-maşrik ve'l-

[199] İbn Kesir, a.g.e., s. 4868.
[200] Aleyna Aydoğdu, "Büyük Selçuklu Devleti Tuğrul Bey Zamanı", https://www.academia.edu/44737438/B%C3%BCy%C3%BCk_Sel%C3%A7uklu_Devleti_Tu%C4%9Frul_Bey_Zaman%C4%B1, s. 8. (Erişim Tarihi: 27.11.2021).
[201] Aydoğdu, gös.yer. https://www.academia.edu/44737438/B%C3%BCy%C3%BCk_Sel%C3%A7uklu_Devleti_Tu%C4%9Frul_Bey_Zaman%C4%B1, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).
[202] Özgüdenli, 2012, a.g.e., s. 66.

magrib) konumuna yükseltti.[203] Tuğrul Bey'e kardeşinin Hemedan'da isyan ettiği bilgisi ulaşınca Bağdat'tan ayrıldı. Sultan Tuğrul'un Bağdat'tan ayrılmasını fırsat bilen Besasiri, şehri ele geçirerek Halife Kaim Biemrillah ve eşi Hatice Arslan Hatunu gözetim altına aldı. Durumu haber alan Tuğrul Bey, bir mektup yollayarak Halifenin serbest bırakılmasını istedi.[204] Kısa bir hazırlığın ardından Sultan Tuğrul Bey, ikinci Bağdat Seferine çıktı.[205] Tuğrul Bey, Bağdat'ı terk eden Arslan Besasiri'yi öldürerek Bağdat'a geri dönmüştür.

Bağdat'ta büyük bir sevinç ile karşılanan Tuğrul Bey, Hilafet Sarayı ile akrabalık bağı kurmak ve bu kutsal bağ ile Selçuklu ülkesini bütünleştirmek istemiştir.[206] Tuğrul Bey arzuladığı bu istek için daha önce kardeşinin kızı ve Halife Kaim Biemrillah'ın (1031-1075) evlenmelerini sağlamıştı.[207] Ardından Sultan Tuğrul Bey sadece bu evlilikle yetinmeyerek Halifenin kızı Seyyide Hatuna da talip olup nişanlanmak istemiştir[208]. Seyyide Hatun, Abbasi Halifelerinin 26. sı olan Kaim Biemrillah b. Kadir Billah'ın kızıdır.[209] Tuğrul Bey, veziri Amidülmülk'ü, Halifenin kızını istemesi için vekil tayin etti.[210] Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah, Tuğrul Bey'in bu arzusunu duyunca uzun bir süre afallamıştı. Daha sonra kendine geldiğinde ilk tepkisi, bu isteği reddetmek oldu.[211] Halife gerçekleştirilmek istenilen bu evlilik konusunda son derece isteksizdi.[212] Halifenin bu isteği reddetmesinin sebebi, Hilafet ailelerinin evliliklerinin hep yakın akrabaları arasında olmasıdır. Hatta kız çocuklarının kendi Hilafet üyeleri dışında başka kimselerle, soyu ne olursa

---

[203] Carl Brockelmann, *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*, (çev: Neşet Çağatay), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, C: I., Ankara 1964, s. 161.
[204] Aydoğdu, a.g.m., s. 9. https://www.academia.edu/44737438/B%C3%BCy%C3%BCk_Sel%C3%A7uklu_Devleti_Tu%C4%9Frul_Bey_Zaman%C4%B1, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).
[205] Özgüdenli, 2012, a.g.e., s. 66.
[206] Kitapçı, a.g.e.,s .59.
[207] Zekeriya Kitapçı, "Asrın Olayı Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in Halife El- Kaim'in Kızı Seyyide ile Evlenmesi ve Bazı Tarihi Gerçekler", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 1, 1994, s. 14.
[208] *Abu'l Farac* 1945, a.g.e., C.I, s. 315., Faruk Sümer, "Tuğrul Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedi*si (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 41/344-46.
[209] Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 391.
[210] Raşiddü'd- din Fazlullah'a göre Seyyide Hatunu, Halife Kaim Biemrillah'ın kızı değil kız kardeşi olarak aktarmıştır. Raşidü'd-din Fazlullah , a.g.e, s.105.
[211] George Makdisi, *Tuğrul Bey'in Evliliği*, (çev: Mustafa Alican), Tarih Okulu Dergisi, C: 2009,S: III., 2009, s. 141.
[212] Raşidü'd- din, a.g.e., s. 106.

olsun evlenmeleri mümkün değildi[213]. Bu durum Abbasi Hilafet tarihinde hiç yaşanmamıştı. Halifenin kızını vermek istememesine sultan çok içerlemişti.[214] Ancak Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, bu istekten vazgeçme niyetinde değildi. Bu konuyu halletmesi için; veziri Amidülmülk Kündüri ve birçok kişiyi halifeyi bir an önce ikna etmeleri için görevlendirdi.[215]

Abbasi Halifesi kızının evliliğine başta ılımlı yaklaşsa da sonradan Tuğrul Bey'i bu evlilik fikrinden caydırmak için ona bir takım şartlar ileri sürerek onu bu evlilikten caydırmaya çalışmıştır.[216] Halife Kaim Biemrillah, eğer Sultan kızı Seyyide Hatun ile mutlaka evlenmek istiyorsa;

1) Halifeye bir defaya mahsus olacak şekilde nakit 300.000 altın dinarın verilmesi,

2) Evlilikten sonra Halifenin kızı Seyyide'nin Bağdat'ta ikamet etmesi ve başka bir yere gitmemesi,

3) Sultan Tuğrul'un ölen eşi Altuncan Hatun'dan kalma Vasıt şehrindeki birçok ikta arazilerin verilmesi[217],

4) Abbasi ülkesinin tahıl ambarı olan yerlerin kendisine verilmesini şart koşmuştur.

O günün imkân ve şartları açısından düşünülecek olursa Halifenin bu istekleri devlet hazinesine ve devlet gelirine ne kadar ağır mali külfetler getireceği ortadadır[218]. Halifenin bu ağır istekleri Sultan Tuğrul Bey tarafından son derece olumlu karşılanmıştır. Fakat Halifenin olumlu yanıttan vazgeçip, evlilik fikrinden caydığını öğrenince; halifenin ve yanındaki kişilerin tüm gelirlerine el koydurmuş ve yeğeni Hatice Arslan Hatunun, Bağdat sarayından kendi sarayına intikal edilmesini emretmiştir.[219] Halifenin ikna edilmesi ile Sultan Tuğrul ve Seyyide Hatunun

[213] Kitapçı, a.g.e., 1994, s. 66.
[214] Abu'l Farac, 1945, C.I, a.g.e., s. 315.
[215] Dovletgeldi İlliyev, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Tuğrul Bey*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Lisans Bitirme Tezi, İstanbul 2014, s. 29.
[216] Altınsoy, a.g.m., s. 147.
[217] İbn Kesir, a.g.e., s. 4881.
[218] Kitapçı, a.g.m., s. 20.
[219] İlliyev, a.g.t., s. 29. Kitapçı, a.g.e., 1994, s. 72.

nikâhı 13 Şaban 454 (22 Ağustos 1062) yılında Tebriz'de gerçekleştirilmiştir.[220] Halifenin kızı Seyyide Hatunun mehiri için sembolik olarak 400 dirhem gümüş ve 1 dinar altın belirlenmiştir.[221] Ayrıca Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, Seyyide Hatunla evliliğinde mehirle beraber çeyiz eşyası olarak;

1) 100 çeşit kıyafet
2) 120 inci,
3) 100 altın,
4) Mücevherler,
5) Zümrütler,
6) Yakutlar,
7) Yüzükler,
8) Altın kâseler,
9) 35 Türk cariyesi,
10) 20 hizmetçi,
11) 100 kişilik askeri birlik,
12) 80 adet at ve katır,
13) En pahalı kumaşlardan 4.000 balya[222]
14) Kayınvalideye uygun hediyeler ve 3.000 dinar altın para vb. hediyeler de göndermiştir.[223]

Sultan Tuğrul Bey, veziri Amidülmülk Kündüri'yi Halife Kaim Biemrillah'a göndererek Seyyide Hatunu Selçuklu Sarayına getirilmesini istemiştir. Fakat halife bunu kabul etmeyerek şu sözleri söylemiştir: "*Siz sadece şereflenesiniz diye kızımı Tuğrul Bey'le nikâhlamak istemiştiniz ama görüyorum ki şimdi onu alıp gerdeğe sokmak istiyorsunuz".*[224] Halifenin olumsuz tavrına karşılık durumu çözmek için birçok insan araya girmiştir. Ayrıca Sultan Tuğrul, Halifeye daha önceden gönderdiği meblağlara ek olarak 100.000 dinar, 150.000 dirhem para ve çeşitli hediyeler

[220] Merçil, a.g.e., s. 59.
[221] Abu'l Farac, Seyyide'ye verilen mehir miktarını 100.000 dinar olarak belirtmiştir. Abu'l Farac, 1945, C.I, a.g.e., s. 315. Raşidü'd- din, a.g.e., s. 106., İbn Kesir, a.g.e., s. 4883., Ceylanbaş, a.g.t., s.
[222] Abu'l Farac, 1945, C.I,a.g.e., s. 315.
[223] Altınsoy, a.g.t.., s. 148: Kitapçı, a.g.m., s. 30.
[224] İbn Kesir, a.g.e., s. 4884.

göndermiştir.[225] Nihayet Halifenin kızı Seyyide Hatun 1062 yılında Hilafet Sarayından alınmış ve Dicle Nehri yolu ile Selçuklu Sarayına getirtilmiştir.[226] Selçuklu Sarayına gidene kadar yol üzerinde Seyyide Hatun adına birçok eğlence çadırı hazırlanmıştı. Hatunun çeyizi Tebriz'e ulaştığında bütün şehir süslendi ve çok sayıda hediyeler dağıtıldı.[227] Tuğrul Bey ve Seyyide Hatun için hazırlanan düğün 1 hafta sürmüşü.[228]

Seyyide Hatunun Hilafet Sarayından getirilişi sırasında Tuğrul Bey onu karşılamaya çıktı.[229] Bağdat halkı Tuğrul Bey'in bu sevincini büyük bir neşeyle paylaşıyorlardı. Fakat Seyyide Hatun bu evlilik için o kadar mutlu değildi. Tuğrul Bey odaya Seyyide'nin yanına doğru ilerledi. Ona yaklaşınca yere kapanıp yapılması gereken tüm hizmetlerin hepsini yaptı.[230] Tüm bu hizmetler sırasında Seyyide Hatunun yüzünü açmadı.[231] Seyyide Hatun, Sultan Tuğrul'a karşı zorlu bir tavır takındı. Sultan 7 gün boyunca Seyyide Hatuna hediyeler yollayıp hizmet etti.[232] Sultan evliliğin ardından çok mutlu olmuş ve bu mutlukla devlet adamlarına ve orada bulunan kimselere çeşitli hediyeler ve ihsanlarda bulunmuştur.

Sultan Tuğrul, düğünden sonra rahatsızlanmış ve bu rahatsızlıktan sonra hanedan içerisinde Tuğrul Bey'in yerine kimin geçeceği ile ilgi bir takım olayları çıkacağı endişesiyle Bağdat şehrinde daha fazla kalamayacağının haberini Halifeye iletmiştir.[233] Halife Kaim Biemrillah, kızının Bağdat'tan çıkmasına şiddetle karşı çıkmış ve bu teklifi reddetmiştir. Ancak Sultan Tuğrul, Seyyide Hatunu daha sonra tekrar Bağdat'a getireceğini söyleyerek izin istedi.[234] Sultan Tuğrul, tecrübeli veziri Amidülmülk Kündürî'nin de çabalarıyla halifeyi ikna etmeyi başarmıştır. Bu şekilde Seyyide Hatun 13 Nisan 1063 yılında Bağdat'tan ayrılarak Rey'e hareket etti.[235]

---

[225] İbn Kesir, a.g.e., s. 4884.
[226] Kitapçı, 1997, a.g.e., s. 123.
[227] Raşidü'd- din, a.g.e., s. 106.
[228] Osman Turan düğünün 18 Şubatta başladığını nakletmektedir. Turan, 2009, a.g.e., s. 141: Umay Türkeş Günay, *Türklerin Tarihi Geçmişten Geleceğe*, Akçağ yay., Ankara 2010, s. 230.
[229] Kaçın, a.g.e., s. 99.
[230] Kitapçı, 1997, a.g.e., s. 124.
[231] Abu'l Farac, 1945, C.I, a.g.e., s. 315.
[232] İbn Kesir, a.g.e., s. 4885.
[233] Kitapçı, a.g.m., s. 34.
[234] İbn Kesir, a.g.e., s. 4885.
[235] Ali Öngül, *Büyük Selçuklular*, Çamlıca Yay., İstanbul 2016, s. 46.

Zevcesi ile beraber Rey şehrine gelen Tuğrul Bey kısa bir süre sonra hastalandı ve bir daha da kalkamadı.[236]

Sultan Tuğrul, hastalığının ardından 1063 senesinde 70 yaşındayken vefat etmiştir.[237] Seyyide Hatun, eşi Tuğrul Bey'in ölümünün ardından, Sultan Alparslan döneminde Bağdat'a baba evine geri dönmüştür. Sultan Tuğrul ile Seyyide Hatunun evlilikleri vasıtasıyla hilafet ülkesinin her yerinde bolluk ve bereket görülmüştü.[238] Sultan Tuğrul ve Seyyide Hatunun evliliğinde hazırlanan çeyizlerin mahiyeti son derece önemli meblağlardan oluşmaktaydı. Özellikle Halife Kaim Biemrillah'ın, sultanın kızı ile evlenmesini engellemek için ileri sürdüğü şartlar, Selçuklu Devletinin hazinesini ekonomik yönden ciddi anlamda zorlayacak derecede olması yapılan evliliğin sadece siyasi bir çıkar olmadığını gözler önüne sermektedir.

3.2.2. Sultan Mesud ve Seyyide Zübeyde Hatun

Abbasi Halifesi Muktefi Liemrillah, Selçuklularla arasında yaşanan olumsuz ilişkileri düzeltmek için Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın kızı ile evlenme isteğini dile getirmiştir.[239] Bu istek üzerine Sultan Muhammed Tapar'ın kızı ile Halife Muktefi Liemrillah, 1140 yılında nikâhlanmıştır.[240] Selçuklu Sultanı Mesud, Halife Muktefi'nin Sultan Muhammed Tapar'ın kızı Fatıma Hatun ile evlenmesinin ardından, kendisi ile evlenmesi için Halifeden kızı Seyyide Zübeyde Hatunu istemiştir.[241] Selçuklu ve Hilafet sarayı arasında yapılan görüşmelerin ardından Abbasi Hilafetinden olumlu yanıt gelmiştir. Seyyide Zübeyde Hatunun, Sultan Mesud ile olan nikâhı için 100.000 dinarlık bir mehir belirlenmiştir (Bkz. Ek-2).
Kaynaklarda Seyyide Zübeyde Hatunun nikâhı, babası Muktefi Liemrillah'ın, Fatıma Hatunla evliliğinin hemen ardından aynı yılda yani 534 (1140) yılında

---

[236] İbrahim Kafesoğlu, S*elçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yay. İstanbul 2016, s. 35.
[237] Abu'l Farac, 1945, C.I, a.g.e., s. 316., Turan, 2009, a.g.e., s. 142., İlliyev, a.g.t., s. 37.
[238] İbn Kesir, a.g.e., s. 4883.
[239] İstek, a.g.m., s. 954.
[240] Ergin Ayan, "Irak Selçuklu Sultanlarının Evlilikleri", http://www.fed.sakarya.edu.tr/arsiv/yayinlenmis_dergiler/2008_1/2008_1_13.pdf, s. 156. (Erişim Tarihi: 19.08.2021).
[241] Kitapçı, 1994, a.g.e, s. 223.

gerçekleştirilmiştir.[242] Fakat Seyyide Zübeyde Hatunun, yaşının küçük olması sebebiyle sultanın sarayına daha sonra götürülmesine karar verilmiştir.[243] Ancak düğünün olması ve Sultan ile Seyyide Zübeyde Hatunun bir araya gelmesinden kısa bir süre sonra Sultan Mesud 1152 yılında vefat etmiştir.[244]

Abbasi ve Selçuklu Hanedanları arasında yapılan evliliklerde her iki tarafta hatunların evlilik için hazırladıkları çeyizlerin mahiyetine ve içeriğine son derece önem verdikleri görülmektedir. Öyle ki Abbasi Hilafeti tarafından özellikle karşı taraftan büyük meblağlar, hediyeler, mücevherler, ikta arazileri, hayvanlar vb. ciddi ekonomik boyutu yüksek olan şeylerin istendiği göze çarpmaktadır. Bu durum hanedanlar arasında gönderilen çeyizlerin devlet ekonomisi ve hazinesinde önemli bir yer tutmakta olduğu ve bu nedenle taraflar arasında gerçekleştirilen evliliklere sadece siyasi açısından bakmak doğru değildir. Bu düşüncemizi destekleyen Zekeriya Kitapçı Selçuklu ve Abbasi evlilikleri için eserinde;

> *"İsraf, sefâhet ve lüks içinde yaşamaya alışmış olan Abbasî Halifeleri, bir bakıma Türk Sultanlarının ummanları andıran bu zenginlik ve servetleri sayesinde büyük bir refah, bolluk ve bereket içinde yaşama imkânına kavuşmuş oluyorlardı. Oysa uzun asırları kapsayan Abbasî Hilâfetinde şüphesiz birçok Halife, Türk Hâtunlarının dışında, gayr-i Arap başka başka birçok kadınlarla evlenmişlerdir. Gel gör ki, onların bu kabil evliliklerinde Hilâfet Saraylarına böylesine muazzam servet ve zenginliklerin aktığı ne görülmüş, nede işitilmiştir. Hatta o devirlerde, Türklerin dışında Abbâsi Halifelerinin böyle muazzam, dillere destan düğünlerle evlendikleri dahi vaki değildir. Bunlar sâdece Türkler, Türk Hatunları, onların* örf, âdet ve *göreneklerine has şeylerdi*"[245]

demekte ve devletler için çeyizin sadece kültürel bir motif olmadığı ekonomik açıdan da devletlerin bu durumu kullandıkları aralarında büyük problemlere bile neden

[242] Ayan, a.g.m., s. 156-157.
[243] Ayan, a.g.m., 2008, s. 157.
[244] Ceylanbaş, a.g.t., s. 61.
[245] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 195.

olduğunu, taraflar arasındaki ilişkilerde ortaya koydukları tavırlardan anlaşıldığı üzere bu durum düşüncelerimizi desteklemektedir. Ayrıca aynı eserde Kitapçı;

> *"Reisü'l-Irakayn, Halifenin bu ulu orta tehdidlerine kulak asmamış ve Sultanın emirlerini en ufak bir tereddüt bile göstermeden uygulamaya koy muştur. O, bu cümleden olmak üzere, Halife ile yakın adamlarının iktalarını ellerinden almış ve iradlarına da el koymuştur. Oysa Halifenin ikta arazilerinin senelik geliri 500.000 dinar (425 Milyar TL.) idi. Saray ve Halifenin şahsi giderleri buna dâhil değildi. Çünkü onlar Sultanın özel hazînesinden karşılanıyordu. Bütün bu gelirlerden yoksun, lüks ve isrâf içinde yüzen bir Halife nasıl yaşayabilirdi. Onun bu hali, deryâ içinde yüzen bir balığın sanki bir akvaryumda, hem de suyu alındıktan sonra yaşamaya mahkûm edilmesi gibi bir şeydi"*[246]

şeklindeki sarf ettiği sözleri de Abbasi Hilafetinin Selçuklu Hanedanları ile yaptıkları evliliklere sadece siyasi bir gücün varlığı olarak bakmadıkları evlenen hatunların çeyizleri ve gelen hediyelerin devlet ekonomisini canlandırması neticesiyle ayrı bir ilgi duydukları anlaşılmaktadır.

[246] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 74.

4. ABBASİ-SELÇUKLU EVLİLİKLERİNDE ÇEYİZ EŞYALARININ SİYASETLE İLİŞKİSİ VE DİPLOMASİYE YANSIMASI

Abbasi Hilafeti ile Selçuklu Devleti arasında gerçekleştirilen evliliklerde hatunlara verilen çeyizler devlet içerisinde bazen ciddi sorunlara neden olmakta, bazen de iki hanedan arasındaki siyasi bağları güçlendirmekteydi.

4.1. ÇEYİZ EŞYALARININ SİYASETLE İLİŞKİSİ

Abbasi Hilafeti ve Selçuklu Devleti arasında alınıp verilen çeyizlerin mahiyeti göz önüne alındığında taraflar arasında çeyizlerin siyasi ilişkileri etkileme yönden büyük bir önemi olduğu anlaşılmaktadır.

4.1.1. Seyyide Hatuna Verilen İkta Arazilerinin Geri İstenmesi

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in, Halifenin kızı ile evlenmesinde, Harizmşahlı Altuncan Hatunun payı büyüktür. Altuncan Hatun kocası tarafından oldukça sevilen ve hatta devlet işlerini bile idare eden kişiydi.[247] Altuncan Hatun ölürken, Tuğrul Bey'in Halifenin kızı ile evlenip dünyada olduğu gibi ahirette de şereflenmesini istiyordu.[248] Tuğrul Bey, Harizmşahlı İsmail'in ölümü üzerine genç yaşta dul kalan Altuncan Hatuna dünürcü olmuş ve veziri Amidülmülk Kündüri'yi, Hatunu istemek üzere görevlendirmişti.[249] Taraflar arası anlaşma sağlanınca Tuğrul Bey ile Altuncan Hatunun evliliği gerçekleşmiş ve Hatun Selçuklu Sarayına intikal etmişti.

Altuncan Hatun, gerek aile içerisinde gerekse Selçuklu devlet hayatında son derece önemli bir şahsiyet önemli bir kişilik olmuştur. Onun tarih sahnesindeki önemli rolü ise Sultan Tuğrul Bey'in Bağdat'ta bulunduğu sırada Sultanın kardeşi İbrahim Yınal'ın isyanında göstermiş olduğu başarılardır.[250] İbrahim Yınal, Sultan Tuğrul'a

---

[247] Abu'l Farac, 1945, C.I, a.g.e., s. 315.
[248] Turan, 2009, a.g.e., s. 140.
[249] Ayşe Dudu Kuşçu, "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği", *Selçuklu Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, Konya 2016, s. 182. Kaçın, a.g.e., s.144.
[250] Altunsoy; a.g.m., s. 146.

isyan girişiminde bulunarak Hemedan'a kaçı. Bu sırada Sultan Tuğrul, veziri Kündüri ve Altuncan Hatunu Bağdat'ta göndermiştir. Bu esnada kardeşinin peşinden giden Tuğrul Bey'in askerlerinin dağıldığı, İbrahim Yınal'ın galip olduğu Sultan Tuğrul'un ise mahsur kaldığı haberi Bağdat şehrine ulaştı.[251] Eşinin kuşatıldığını haber alan Altuncan Hatun, Bağdat'ta ki karışıklığa rağmen hemen yönetimi ele almış ve Oğuzlar ile birlikte eşi Sultan Tuğrul Bey'i büyük bir başarıyla kurtarmıştır.[252] Altuncan Hatunun bu başarılı davranışının ardından tarihçi Mehmet Altay Köymen; *"Örnek bir Türk Hatunu'nun kahramanlık hikâyesi: Devletin yüksek menfaati için hiç bir tehlikeden yılmayan, hiç bir fedakârlıktan kaçınmayan, kendi öz oğlunu bile eli zincire vurmaktan çekinmeyen bir Türk anası"*[253] sözleriyle anmaktadır.

Altuncan Hatun, Çağrı Bey'in ölümünün ardından kısa bir süre sonra Zilkade 452 (Aralık 1060) tarihinde tutulmuş olduğu istiska[254] hastalığı sonucu Zencan'da vefat etmiştir[255]. Sultan Tuğrul, sevgili eşi Altuncan Hatunun ölümünden büyük bir üzüntü duymuş ve hatta cesedi tahnit ettirerek başkent Rey şehrinde toprağa vermiştir.[256] Ancak Altuncan Hatun, eşi Tuğrul Bey'e Halifenin kızı ile evlenmesi yönündeki samimi ısrarlarını ölüm anındayken tekrar dile getirmiş olması ve Halifenin kızıyla evlenmesi halinde bütün mal varlığını Halifenin kızına verilmesini Sultan Tuğrul'a söyleyerek vasiyette bulunmuştur.[257] Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, eşi Altuncan Hatunun ölümünün ardından onun vasiyetine uyarak Halifenin kızı ile evlenme girişimlerine hemen başlamıştır. Tuğrul Bey, Halifeye bu isteğini bildirdiği zaman Halife tarafından hoş karşılanmamış ve bu evliliğe karşı çıkmıştır. Onun bu evliliğe karşı çıkmasının sebebi olarak Abbasi Hilafetinden olan melikelerin makam ve mevkii ne olursa olsun Abbasi hanedan üyelerinin dışından başka bir devlet hanedanı

---

[251] İbn Kesir, a.g.e., s. 4868.
[252] Emine Akarsu, "Büyük Selçukluda Hatun/Kadın ve Siyasetteki Rolü", *Genç Kalemler Tarih Düşünce ve Kültür Dergisi*, S.5, Aksaray 2019, s. 54. Başak Burcu Tekin, "Selçuklu Kültüründe Kadın'ın Konumu: Sanat Eserlerinden Hareketle Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme*", International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 9/10,Ankara 2014, s. 994: Turan, 1996, s. 127., Şevinç, a.g.e., s. 36-37.
[253] Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, s. 70.
[254] İstiska hastalığı: vücudun karın nihayesinde su toplaması, Kitapçı, a.g.e., 1997, s. 100.
[255] Sevim, Erdoğan, a.g.e., s. 45.; kaçın, a.g.e., s. 147.
[256] Kitapçı, a.g.e. 1997, s. 100.
[257] Kitapçı, a.g.e., 1997, s. 97.; Kaçın, a.g.e., s. 91.

üyesiyle evlendirilmemesidir.[258] Halife Kaim Biemrillah, bu evlilikle beraber halifelik gücünün kendi hanedanlığından gideceği düşüncesi ve de böyle bir evliliğin küçük düşürücü olacağı düşüncesiyle gerçekleştirilmek istenen bu evliliğe karşı çıkmıştır.[259] Halife Kaim Biemrillah, Sultan Tuğrul'un kararlı tavrı karşısında gönülsüzce bir takım şartlar ileri sürerek teklifi kabul etmiştir. Halifenin Tuğrul Bey'e sunduğu şartlar;

1) Nikâh 4 yıl sonra kıyılacak,[260]

2) 300.000 dinarlık nakit,[261]

3) Altuncan Hatundan kalan bütün mülk ve gelirlerin kendisine bırakılmasını,

4) Kızı Seyyide Hatunun evlendikten sonra Bağdat'ın dışına çıkmaması[262] şeklindedir.

Nihayet Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey ve Seyyide Hatun'un nikâhı, 454 (1062) yılında yapılmıştır.[263] Düğün ise nikâhtan yaklaşık 1 yıl sonra 455 (1063) de Bağdat'ta gerçekleştirildi.[264] Sultan Tuğrul Bey ile Seferiye Hatun'un zifaf gecesi, Safer ayının on beşinde pazartesi gecesi Sultan Sarayında gerçekleştirildi.[265] Düğünden sonra ki süreçte Sultan Tuğrul, Rey ve çevresinde kendisi hakkında çıkan öldü haberlerinin üzerine Rey şehrine gitmeye karar verdi.[266] Tuğrul Bey, 455 (14 Mart 1063) senesinde eşi Seyyide Hatun ile birlikte yeğeni Hatice Arslan Hatun'u da yanında götürerek Rey şehrine dönmüştür. Tuğrul Bey, havanın çok sıcak olması nedeniyle bir süre durakladı ve burada bir burun kanaması yaşadı. Burun kanamasını hiçbir ilaç durduramadı.[267] Hastalık onun kuvvetini tüketti ve Ramazan ayında 455 (1063) yılında bu hastalıktan vefat etmiştir.[268]

---

[258] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 66.
[259] Altunsoy, a.g.m., s. 147.
[260] Köymen, a.g.e., s. 45.
[261] Makdisi, a.g.e., s. 159.
[262] Kaçın, a.g.m., s. 100.
[263] Turan, 2009, a.g.e., s. 140.
[264] Özdemir, a.g.e., s. 354.
[265] İbn Kesir, a.g.e., s. 4884.
[266] Raşidü'd- din, Sultan Tuğrul Bey'in zifafının gerçekleştirilmesi için Tebriz'de Rey şehrine gittiğini söylemektedir. Raşidü'd- din, a.g.e., s. 106.
[267] Raşidü'd- din, a.g.e., s. 107.
[268] Raşidü'd- din, gös.yer., Akbaş, a.g.m., s. 154.

Halifenin kızı Seyyide Hatun, eşinin ölümünün ardından hemen babasının yanına gönderilmedi bir süre Rey şehrinde tutulmuştu.[269] Sultan Tuğrul'un ölümünün ardından yerine geçecek bir oğlu yoktu. Tuğrul Bey, kardeşi olan Davut'un oğlu Alparslan'ı veliaht tayin etti.[270] Selçuklu tahtına Tuğrul Bey'in ölümünün ardından yeğeni Alparslan geçti. Sultan Alparslan'ın iktidarının ilk yıllarında, Seyyide Hatunun Abbasi Hilafetine geri gönderilmesi sorunuyla ilgilenmiştir. Çünkü bu döneme kadar geçen sürede Bağdat şehri yani Halife, Alparslan'ın sulltanılığını ve saltanatını resmen tanımıyor ve onun adına hutbe okutmuyordu.[271] Bu nedenle Sultan Alparslan, Halifenin kızını Bağdat'a gönderme konusuna öncelik vermiştir. Gerçekte Seyyide'nin, eşinin ölümünün ardından babasının yanına gitme çabasında olduğu görülmektedir.[272] Sultan Tuğrul'un veziri Amidülmülk Kündüri, Seyyide Hatunun bu arzusunu görünce ona verilen ikta arazilerinin gelirlerine el koymuştu. Ancak Sultan Alparslan, veziri azlederek yerine Nizamülmülk'ü getirdi. Bu gelişmelerin üzerine Halifenin kızı Seyyide Hatun, vezir Nizamülmülk'e bir mektup yazarak Bağdat'a gitmek istediğini bildirmiştir.[273] Hatunun bu isteği hem vezir hem de Sultan Alparslan tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak bu duruma rağmen Seyyide Hatunun devlet erkânına kırgın olduğu anlaşılmaktadır.[274] Seyyide Hatunun bu kırgınlığının asıl nedeni ise Seyyide Hatuna verilen mihri müeccel olarak verilen 50.000 dinar altın parayı az bulmasıdır.[275] Seyyide Hatun başta bu parayı almaya istekli olmayınca vezir Nizamülmülk'ün; *"Bu sizin Rey'e getirilişinizde hakkınız olan bir paradır ve Kündürî bunu size vermeyerek kendisi alıkoymuştu"*[276]. Sözlerinin ardından parayı almayı kabul etmiştir. Daha sonraki süreçte Seyyide Hatun bazı Selçuklu devlet adamlarının refakatinde Bağdat'a gönderildi. Halifenin kızı Seyyide Hatun ve beraberindekiler Bağdat'a ulaştığında onları annesi ve halifenin adamları karşıladı.[277]

---

[269] Kaçın, a.g.e., s. 101.
[270] Raşidü'd- din, a.g.e., s. 107.
[271] Ahmet Dayandı, *Alparslan Zamanında Büyük Selçuklu Devletinin Dini Siyaseti*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, s. 30.
[272] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 97.
[273] Kitapçı, 1994, s. 97.
[274] Kitapçı, a.g.m., s. 41.
[275] Kitapçı, 1994, s. 41.
[276] Dayandı, a.g.t., s. 31.
[277] Kaçın, a.g.e., s. 102.

Kızının tekrar yanına dönmesine sevinen Halife Kaim Biemrillah, Alparslan'ın saltanatını tasdik edip Bağdat'ta adına hutbe okunmasına izin verdi. Seyyide Hatunun Selçuklu Hanedanlığı ile ilişkisini kesip baba evine Bağdat'a dönmesiyle Selçuklu Sultanı Alparslan'ın eşi Seferiye Hatun, Halifeye Seyyide Hatuna verilen Tuğrul beyin rahmetli eşi Altuncan Hatundan kalan tüm bereketli ikta arazilerinin tekrar kendilerine iade edilmesini isteyen bir mektup göndermiştir.[278] Halife Kaim Biemrillah, bu haberi duyunca çok soğuk davranmış ve ikta arazilerinin Sultan Tuğrul'un evlenirken kızı Seyyide'ye verdiğini buraların Seyyide'nin hakkı olduğunu söylemiştir. İki hanedanlık arasındaki siyasi ilişkileri daha fazla germemek adına ve henüz Halife tarafından sultanlığı yeni tasdik edilmesi sebebiyle, Sultan Alparslan bu konunun üzerine daha fazla gitmediği ve ikta arazilerini Halifenin kızı Seyyide Hatuna bıraktığı anlaşılmaktadır. Halife Kaim Biemrillah'ın kızı Seyyide Hatun 496 yılında vefat etmiş ve Rusafe'ye defnedilmiştir.[279] Taraflar arasında bu sorun her ne kadar ciddi bir boyut kazanmasa da verilen çeyizin iki taraf açısından değerli görüldüğü ve kendilerinde hak iddia etmeleri ilişkileri bir miktar germiştir. Böylece bazı durumlarda iki hanedan üyeleri arasında çeyiz olarak verilen maddi açıdan değerli olan hediyelerin geri alınmak istenmesinin siyasi gerginliğe neden olduğu anlaşılmaktadır.

4.1.2. Terken Hatunun Kızı için Halifeye Sunduğu Şartlar

Abbasi Halifesi Muktedi Biemrillah ve Mahmelek Hatunun evlilik ilişkilerinde, Sultan Melikşah'ın eşi Terken Hatunun payı çok büyüktür. Sultan Melikşah, babası Alparslan'ın emriyle genç yaşta Terken Hatun ile evlendi. Karahanlı melikesi Terken Hatun ile Sultan Melikşah'ın nikâhı 1065 yılında büyük bir düğünle gerçekleştirilmiştir.[280] Hatunun bu evlilikten Davut, Ahmet, Mahmut ve Mahmelek isminde çocukları olmuştur.[281] Devrin kaynaklarında Terken Hatun ile ilgili ilk

[278] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 104.
[279] İbn Kesir, a.g.e., s. 4992.
[280] Ahmet Vehbi Ecer, "Türkan Hatun", *Erciyes Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 6, Kayseri 1989, s. 170. Ancak, Gonca Sutay, eserinde Terken Hatun ile Melikşah'ın evlilik tarihi hakkında farklı bilgilerin mevcudiyetinden bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gonca Sutay, "Büyük Selçuklu Devletinde Kadın ve Siyaset: Terken Hatun Örneği", *Uluslararası İslam ve Kadın Çalıştayı*, Iğdır Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018, s. 312.
[281] İstek, a.g.m., s. 948.

bilgiler kızı Mahmelek Hatun ile Halife Muktedi Biemrillah'ın evlilik münasebetleri ile ilgilidir.[282]

Selçuklu Sultanı Melikşah, Abbasi Halifesi Muktedi Biemrillah'ile Terken Hatun'dan doğma kızı Mahmelek Hatunu onunla evlendirmeye karar verdi.[283] Abbasi Halifesi Muktedi Biemrillah da Selçuklu Devleti ile arasındaki ilişkileri güçlendirmek için vezirini Fahruddevle Muahmmed b. Cehir'i, Melikşah'ın kızını istemesi için göndermiştir.[284] Halife, elçi olarak gönderdiği Fahruddevle'yi Melikşah'ın Selçuklu saltanatındaki sultanlığını onaylayan bir belge ile göndermeyi ihmal etmemiştir.[285] Selçuklu veziri Nizamülmülk, Mahmelek Hatun'un evliliği hakkında görüşmesi için Fahruddevle'nin Terken Hatunla konuşmasının daha uygun olacağını söyleyerek onun Terken Hatunla görüşmesini istedi.[286] Bunun üzerine Nizamülmülk ve Fahruddevle Terken Hatunun huzuruna çıkarak, Sultan Melikşah'ın kızı Mahmelek Hatunu Halife adına istediler. Terken Hatunun evlilik için 1082 yılında ikna edilmesine rağmen evlilik ancak 1087 yılında gerçekleşmiştir.[287] Terken Hatun, kızı Mâhmelek'in Halife Muktedi Biemrillah ile evlendirilmesine pek istekli değildi. Sultanın eşi Terken Hatun, kızı Mahmelek Hatun için Halifeden bir takım isteklerde bulundu ve kızına başka hükümdarlarında talip olduğunu;

> *"Kızıma hem Gazne, hem de İç-Asya'daki Karahanlı Hükümdarları talip olmuşlardır. Onu, kendi oğulları için nişanlamak istemektedirler. Üstelik onar başlık için 400.000 dinar altın (350 Milyar TL.) vereceklerdir. Eğer Halife bu meblağı ödeyebilecekse, O buna, onlardan çok daha layıktır.*"[288]

sözü ile bu meblağın ödenmemesi durumunda diğer hükümdarların teklifini kabul edebileceğini Halifenin elçisine söylemiştir. Terken Hatunun tutumuna karşılık tecrübeli vezir Nizamülmülk ve Halife Kaim Biemrillah'ın eşi Hatice Arslan

[282] Gülay Öğün Bezer, "Terken Hatun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/510.
[283] Özaydın, a.g.m., s. 11: Kitapçı, 1994, a.g.e, s. 116.
[284] Altınsoy, a.g.m., s. 154.
[285] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 121.
[286] Özaydın, a.g.m., s. 11.
[287] Ceylanbaş, a.g.t., s. 50.
[288] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 124.

Hatunun araya girmesiyle Terken Hatun yumuşadı. *''Halife ile evlenmesi Mahmelek Hatun için iftihar vesilesidir. Sizin sözünü ettiğiniz Sultan ve Hükümdarların hepsi Halife'nin kulu ve hizmetçileridir. Üstelik Halife'den para istenmez!''*[289]**.** sözlerinin ardından Terken Hatun, Halifeye kızı için bazı şartlar sunarak bu evliliğe onay vermiştir. Bu şartlar;

1) Kızı Mahmelek Hatunun mehiri için 100.000 dinar altın para,

2) Terken Hatun için süt hakkı olan 50.000 dinar altın para,

3) Kızı Mahmelek Hatunun nikâhının Selçuklu Hanedanının ihtişamına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesini istiyordu. Bunun için de Halife Muktedi Biemrillah'ın kendisi olmasa da yakın çevresinden olan annesi, halası, büyük annesi ve devletin önde gelen isimlerinin İsfahan'a gelerek nikâha katılmasını, buna karşılık Türk aristokrat sınıfının temsilcilerini, üst düzey yetkililerini ve Türk Hatunlarının çağrılmasını,

4) Kızı Mahmelek Hatundan başka bir evlilik yapmaması, başka gözdelerinin olmaması, Kahramanesinin olmaması ve kızının ihmal edilmemesi hakkında şartlar ileri sürmüştür.

Halifelik içinde Kahramane, halifenin üzerindeki etkisinden, bürokrasinin bütün noktalarına kadar hilafet içerisinde kadınlar adına oluşturulmuş, üst seviyeli resmî devlet mercilerinden birisiydi.[290] Bu nedenle, Sultan Melikşah'ın eşi Terken Hatun, Halifeye bu şartları sunmasıyla, Türk kadınının birçok yönden üstün olduklarını devlet ilişkilerinde kadının da söz haklarının olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Ayrıca Terken Hatunun, Halife Muktedi Biemrillah'a sunduğu Kahrimane meselesi ise, Mahmelek Hatun'un ve yakın çevresinin ihtiyaçlarının giderilmesi Abbasi Hilafeti içerisinde Türk varlığının oluşmaya başlaması demektir.[291] Terken Hatunun Halifeye sunduğu bu şartlar üzerine Zekeriya Kitapçı'nın eserinde geçen;

"Türkan Hatun'un, bize göre böylesine asil bir tavır koymasının çok büyük bir önemi ve anlamı vardır. O, böyle yapmakla, birçok vesilelerle

[289] Ceylanbaş, a.g.t., s. 50.
[290] Cuma Karan, "Abbasi Sarayında Ümmüveledlerin Yönetime Etkisi: Hayzüra, Şağab ve el-Kahramaniye Örneği", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, S.54, 2020, s. 396.
[291] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 127.

kendini beğenmişlikleri sabit olan, Türkleri ve Türk Hatunlarını koyu bir aşağılık kompleksi içinde hor ve hakir görmeye yeltenen, (en-Nesevi'nin Halife- ye söylediklerini hatırlayınız) Arap ve Fars aristokrasisine karşı Türk Hatunlarının, onlardan hem de hiç bir şekilde milli haysiyet ve izzeti nefis bakımından geri kalmadıklarını, şüphesiz birçok yönleri ile üstün olduklarını fiili bir şekilde ispat etmiş oluyordu. Değerli Türk anası Türkan Hatun'un milli haysiyet ve vekarımızı böylesine baş tacı eden bu asil davranışları ve milli şuur hâkimiyeti her türlü takdirin üstündedir"[292]

şeklindeki bu açıklaması da Terken Hatunun bu isteklerinin altında siyasi bir nedeninin olduğu şeklindeki görüşümüzü destekler niteliktedir. Öyle ki Terken Hatun, bu evlilikten doğacak olan bir erkek torunun Selçuklu hanedanlığı için öneminin farkındaydı ve bu nedenle Halifeye karşı isteklerini kabul ettirmesi onun bu konuda elinin güçlü olmasını sağlayacaktı. Halife Muktedi Biemrillah ile evliliği olumsuz etkilenen Mahmelek Hatun, oğlunu da alarak baba evine Selçuklu ülkesine geri dönmüştü.[293] Ancak Mahmelek Hatun dönüşünün ardından 7-8 ay kadar sonra geçirdiği çiçek hastalığı nedeniyle 20'li yaşlarında 482 (Ocak 1089) yılında vefat etmiştir[294]. Mahmelek Hatun'un küçük oğlu Cafer ise annesinin ölümünün ardından Selçuklu ülkesinde dedesi Sultan Melikşah'ın yanında kalmıştır. Sultan Melikşah, İç Asya Seferinden döndükten sonra kısa bir süreliğine Bağdat'a uğramış ve yanında torunu Cafer'i de getirmiş ve Halife ile kısa bir ziyaretin ardından tekrar İsfahan'a geri götürmüştür. Halifenin oğlu Türklerin Halife adayı olarak, İsfahan sarayında özel bir ihtimamla terbiye ediliyordu. Çünkü o, hilafet makamının Türk tarafını temsil edecek güçlü bir aday olarak görülüyordu. Öyle ki ona, çocukluğunun ilk dönemlerinden başlayarak "*Emiru'l-Müminin!"* yani *"Yeryüzündeki bütün Müslümanların komutanı!"* diye hitap ediliyordu.[295] Ancak bu kelime o dönemde sadece hilafet soyundan gelen ve hilafet makamında bulunan kişiye hitap edilmekteydi. Terken Hatun ile Melikşah, İsfahan'da yaptırdıkları saraya Bağdat'taki Hilafet Sarayının adı olan Dâru'l Hılâfe adını vermişlerdir.[296] İsfahan'da böyle bir

[292] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 126.
[293] İstek, a.g.m., s. 948.
[294] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 147.
[295] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 149.
[296] Kitapçı, 1994, a.g.e., s.150.

sarayın inşa edilmesi ve küçük yaştaki çocuğun Halife ilan edilmek istenmesi tarafların arasını açmıştır. Sultan Melikşah, Halifenin sergilediği tutuma karşılık Sultan Melikşah, 484 (1092) yılında İsfahan'dan kalkarak eşi Terken Hatun ve ordusuyla birlikte tekrar Bağdat'a geldi.[297] Bu Sultan Melikşah'ın Bağdat'a üçüncü ve son gelişiydi. Sultan Melikşah Bağdat'a ulaştığında Halife için; "*Mutlaka benim için Bağdat'tan feragat edeceksin ve dilediğin bir memlekete gideceksin*" diyerek ona bir uyarı verdi.[298] Sultan Melikşah, Halifeye Bağdat'tan çıkması için süre tanıdı. Sultan bu süre zarfında Ramazan bayramında ava çıktı ve av sırasında rahatsızlandı ve halifeye verdiği süre dolmadan vefat etti.[299]

Terken Hatun eşi Melikşah'ın ölümünün ardından idareyi ele alarak küçük yaştaki oğlu Mahmud'un melik ilan edilmesini halifeden istedi. Bu isteğini gerçekleştirebilmek adına torunu Cafer'i Halifeye yani Bağdat'a geri gönderdi.[300] Halife bu durum karşısında isteği kabul etti. Terken Hatun, Halifeden valiliklerin kendi çocuğunun yönetimine bırakılmasını istediği bir haber gönderdi.[301] Ancak Halife bu isteği pek olumlu karşılamadı. Dönemin âlimlerinden olan Gazali, Halifeye hak verdi fakat başka âlimler bu konuda fetva verdiler. Böylece Terken Hatun, oğlu Mahmud için Melikşah'ın diğer oğlu Berkyaruk ile giriştiği mücadelede Nizamülmülk'ün taraftarlarınca desteklenmesi nedeniyle oğlu Mahmud için giriştiği sultanlık mücadelesini kaybetmiştir. Terken Hatun yaptığı tüm planlara rağmen Berkyaruk karşısında başarılı olamamıştır. Terken Hatun'un, kızı Mahmelek Hatunun evliliğinde Halife Muktedi Biemrillah'a sunduğu şartlar ve bu şartların kabul edilmesi meselesinde onun daha sonraki dönemlerde Halifeye karşı isteklerini yaptırabilmek için önemli bir avantaj sağlayacağı düşüncesinin olduğu kanısı düşünülmektedir.

[297]Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 151.
[298] İbn Kesir, a.g.e., s. 4958.
[299] İbn Kesir, 4958.
[300] İstek, a.g.m., s. 949.
[301] İbn Kesir, a.g.e., s. 4958.

4.2. ÇEYİZLERİN DİPLOMATİK İLİŞKİLERE YANSIMASI

Abbasi Hilafeti ve Selçuklu devleti arasında evlilik ilişkileri genellikle elçiler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Elçiler hanedan üyelerinin evlilik işini halletmek için gittikleri zaman, evlilik şartları ve çeyizler ile ilgili bazı sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorunlar bazen taraflar arasındaki ilişkilere olumsuz yansımış ve gerginliklere yol açmıştır. Gerginleşen ilişkilerin barışçıl yollarla düzeltilmesi konusunda da iş yine taraflar arasında ki devleti temsil eden elçilere düşmüştür.

4.2.1. Seyyide Hatun ve Tuğrul Bey'in Evliliği

Abbasi Halifesi el-Kaim Biemrillah, 1061 yılında Rey'e giden Hatice Arslan Hatunun, Bağdat'a geri dönmesi için elçiler göndermiştir.[302] Sultan Tuğrul bunun üzerine Hatice Arslan Hatunu hemen Bağdat'a yollamayıp Halifenin kızı ile evlenmek istediğini belirten bir mektubu Rey kadısı Ebu Yahya Said b. Said aracılığıyla Halifeye yollamıştır.[303] Halife Kaim Biemrillah mektubu alınca bu habere hiç sevinmemiş ve bu evliliğe onay vermemiştir. Hatta Halife, Tuğrul Bey'in elçisini bu işten vazgeçirmek için araya adamlarını koymuştur. Sultanın elçisini ikna edemeyen Halife bunun üzerine, çeyiz için oldukça ağır şartlar ileri sürmeye karar vermişti. Sultan Tuğrul eğer kızı Seyyide ile evlenmek istiyorsa;

1) Bir defaya mahsus olması şartıyla Halifeye 300.000 dinar altın para verilmesi (yaklaşık 254 milyar tl),
2) Harizmli Altuncan Hatunun ölümünden sonra kalan arazilerin emlak ve gelirinin verilmesi,
3) Hilafet ülkesinin tahıl ambarı olan arazilerin tamamının halifeye verilmesi,
4) Kızı Seferiye ile evlendikten sonra Bağdat'ın dışına çıkmaması şeklindeki şartları sunmuştur.[304]

Halifenin şartlarından bir tanesini kabul etmek bile o zamanların şartlarında devlet hazinesine son derece zarar vereceği ortada olmasına rağmen Sultan bu teklifi sadece

[302] Altınsoy, a.g.m., s. 146.
[303] Kitapçı, a.g.m., s. 19.
[304] Kitapçı, a.g.e. 1994, s. 66-67. Turan, a.g.e., s. 140.

Bağdat'ta kalma şartı dışında kabul etmiştir. Halife bu durum karşısında evlilik iznine onay vermiştir, fakat daha sonra kadı Temimi'yi sultanın veziri Amidülmülk'e göndererek bu işten vazgeçilmesi için görevlendirmiştir. Halifenin bu tutumu karşısında son derece öfkelenen vezir Amidülmülk;

> *"[…]Sultanın bu çok samimi arzusunu reddetmek, Onu bu talebinden vaz geçmesini istemek hiçte iyi birşey değildir. Aç gözlü davranmak daha fazla mal, daha fazla vergi için şehirler istemekte çirkin olur. Zira, Sultan, ümid sahiplerinin kalplerinden geçenlerden çok daha fazlasını kendiliğinden yapmıştır, (Onun cömertliğinin sonu yoktur!.)"* diyerek Temimi'yi durumun nezaketini kavramaya zorlamıştır.[305]

Vezirin kararlı tutumu karşısında Halife sultanın kızı ile evlenmesine gönülsüzce razı olmuştur. Bu mutlu haberin ardından Amidülmülk Kündüri, Hatice Arslan Hatun ve Rey Kadısı ile birlikte Sultan'ın evlilik meselesini görüşmek üzere Halifelik Sarayı'na gittiler.[306] Sultan Tuğrul, Bağdat'a giden vezirine halifeye ve çevresindekilere dağıtması için 100.000 dinar altın para ve mücevherler vermiştir. Bütün bunlara rağmen Halife Kaim Biemrillah, evlilik konusunda bazı sorunlar çıkarmıştır. Selçuklu veziri Kündüri bu durum üzerine; "*Eğer bu evlenme işini istemiyor idiyseniz bunu ilk önce bildirmeniz gerekirdi. Artık bundan vazgeçmek olmaz, sizin bu vazgeçmeniz Sultan katında benim kanımı akıtmak için gösterilen bir çabadır"*[307] diyerek Bağdat'tan ayrılmıştır. Öyle ki, vezir Hilafetin hâkimiyet rengi olan siyah cübbesini çıkarıp beyaz renk elbise giymiştir. Bu durum "aradaki iplerin koptuğu" manasında bir mesajdır.[308] Hilafet ile ilişkiler neredeyse kopma vaziyetine geldiğinde Sultan Tuğrul, halifenin eşi Hatice Arslan Hatun'un Hilafet sarayından alınarak Bağdat'taki Sultan sarayına intikalini istemiştir. Ayrıca Sultan Bağdat'taki temsilcilerine daha önce halifeye verdiği ikta arazilerini geri aldığını bir mektup yollayarak söylemiştir. Halife böyle bir durum sonucu ciddi bir maddi sorunla karşılaşmasına neden olan bu olay üzerine daha fazla direnememiş ve "*Evet*" demek zorunda kalmıştır. Nihayet Sultan Tuğrul ve Seyyide Hatun'un nikâhı 13 Şaban 454

[305] Kitapçı, a.g.e. 1994, s. 67.
[306] Makdisi, a.g.e., s. 152.
[307] Altunsoy, a.g.m., s. 149.
[308] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 70.

(Ağustos 1062)'de Tebriz'de gerçekleştirilmiştir.[309]Sultan Tuğrul düğününden sonra veziri Amidülmülk Kündürî'ye yaptığı hizmetin karşılığı olarak hilat, at, süslenmiş bir kılıç ve yeni unvanlar vermiştir.[310] Tecrübeli vezir Amidülmülk Kündüri, Sultan Tuğrul ve Seyyide'nin evlenmesinde, verilen çeyizlerde ve hatta halifenin ikna edilmesi meselesinde son derece önemli diplomatik manevralar gerçekleştirerek iki hanedanlık arasındaki ilişkileri düzene koymuştur.

4.2.2. Mahmelek Hatun ile Halife Muktedi Biemrillahın Evliliği

Selçuklu Sultanı Alparslan'ın genç yaştaki ölümünün ardından Melikşah, saltanatın başına geçebilmek için giriştiği mücadelelerden kurtulmak, rakiplerine karşı üstün bir duruma gelmek ve Halife Muktedi Biemrillah'ın manevi desteğini elde etmek için yollar aramıştır. O bu sebeple, Tuğrul Bey zamanından beri uygulanagelen bir politika gereği kızı Mahmelek Hatun'un, Halife Muktedi ile evlendirilmesi için çalışmalara başlamıştır. Selçuklu Sultanı Melikşah bu politikayı gerçekleştirmedeki en büyük görevi ise veziri Nizamülmülk'e vermiştir. Halifelik ile Selçuklu saltanatının daima anlaşma içerisinde yaşamasını devlet siyasetinin temeli sayan Nizamülmülk, her fırsatta hilafet ile imparatorluğun hâkimini birbirine yaklaştırmaya çalışmıştır ki, nüfuzlu bir aracı olan değerli vezirin vefatının ardından bu ana politika sarsılmaya başlamıştır.[311]

Nizamülmülk, Sultan Melikşah'ın evlilik teklifini Halifeye ulaştırması için Harzem baş kadısı İran asıllı, Muhammed b. Abdurrahman Ebu Amr en-Nesevi'yi bu iş için görevlendirdi.[312] Baş kadı en-Nesevi, Hilafet sarayına ulaşarak Halife Muktedi Biemrillah'a Sultan Melikşah'ın kızı ile evlendirilmesi konusundaki sultanın isteğini dile getirmiştir. Fakat kadı Halifeye; "*Lütfen temiz (Nübüvvet Evinize) bu (kaba) Türkmen kızını katmayınız! (Onu aranıza almayınız!"*[313] sözlerini sarf ederek iki hanedan arasında ki evlilik meselesi hakkında olumsuz görüşlerini bildirmesi iki hanedanlık arasında gerçekleştirilmesi istenen evlilikle ilgili sorunlara neden

[309] Turan, a.g.e., s. 140., Akbaş, a.g.m., s. 154.
[310] Kitapçı, a.g.e., 1994, s. 87.
[311] Kafesoğlu, 1973, a.g.e., s. 89.
[312] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 116.
[313] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 117.

olmuştur. Halife Muktedi, yaşanan bu durumun ardından hilafeti sırasında yaşadığı sorunlar için kurtuluşu yine de Selçukluların siyasi himayesine girmekte bulmuştur. Bunu da daha önceki gibi iki hanedan arasında yapılan akrabalık bağı ile gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Halife Muktedi, bu niyetle Selçuklu Hilafetine elçi olarak, Fahrüd-Devle Ebu Nasr b. Cüheyr'i 474 (1081) yılında İsfahan'a göndermiştir.[314] Halifenin elçisi Fahrüddevle İsfahan'a geldiğinde Sultan Melikşah'ın oğlu Davud genç yaşta vefat etmişti.[315] Fahrüddevle bu nedenle konuyu Selçuklu Sultanı Melikşah'ın tecrübeli veziri Nizamülmülk'e açmış o da bu konuyu görüşmesi için Mahmelek Hatun'un annesi Terken Hatuna açmıştır. Terken Hatun vezir Nizamülmülk ve Fahrüddevle'nin ağzından konuyu dinlemiş ve sakin bir tavırla;

> "*Kızıma hem Gazne, hem de İç-Asya'daki Karahanlı Hükümdarları talip olmuşlardır. Onu, kendi oğulları için nişanlamak istemektedirler. Üstelik onlar başlık için 400.000 dinar altın (350 Milyar TL.) vereceklerdir. Eğer Halife bu meblağı ödeyebilecekse, O buna, onlardan çok daha layıktır.*[316]

sözlerini sarf ederek kızını Halifeye verebileceğini söylemiştir. Ancak Fahrüddevle, Sultan Melikşah'ın kızını istemeye gelirken bu meblağı karşılamaya yetmeyecek kadar az bir para ile gelmişti. Terken Hatunun evlilik için istediği bu meblağın ödenmesi konusunda sorun çıkınca Halife Kaim Biemrillah'ın eski eşi Selçuklu sarayında önemli bir yere sahip olan Hatice Arslan Hatun ve tecrübeli vezir Nizamülmülk devreye girmiştir.[317] Uzun müzakerelerin ardından Terken Hatun bazı şartlar karşılığında kızı Mahmelek Hatun ile Halife Muktedi Biemrillah'ın evliliğine onay vermiştir. Bu evlilikte Terken Hatunun ikna çabalarında ve çeyiz için istenilen şartlarda anlaşılması ve nikâhın gerçekleştirilmesinde iki hanedan üyesinin tecrübeli vezirleri Fahrüddevle ve Nizamülmülk büyük çabalar sarf etmişlerdir. Nizamülmülk'ün diplomatik manevralarıyla Halife ile Mahmelek Hatun'un evliliği büyük sorunlar oluşmadan

[314] Nazlı Altunsoy, Halifenin elçisinin 26 Mart 1082'de İsfahan'a ulaştığını aktarmaktadır. Bkz. Altunsoy, a.g.m., s. 154.
[315] Sayın, a.g.t., s. 29.
[316] Kitapçı, 1994, a.g.e., s. 124.
[317] Özaydın, a.g.m., s. 11.

gerçekleştirilmiştir. Nizamülmülk'ün, Terken Hatun'un kızı için istediği mehir ve çeyizlerin içeriği hakkında yaşanan sorunlarda siyasi manevralar yaparak iki hanedanlık arasındaki ilişkilere zarar vermeden halletmesi onun bu evliliğin Selçuklu devleti için ne kadar önemli olduğunu bildiğini gösterir.

5. SONUÇ

Selçuklu Devleti ile Abbasi Hilafeti arasında karşılıklı siyasi ilişkileri korumak amacıyla hanedan mensupları arasında gerçekleştirilen evliliklerden yararlandıklarına dair ifadelere kaynaklarda sıklıkla yer verilmektedir. Ancak yapılan evliliklerde evlenme geleneğine uygun olarak hazırlanan çeyizler ve onların içeriğine bakıldığında Selçuklu Devleti ve Abbasi Hanedan üyelerinin evliliklere sadece siyasal güç sağlama aracı olarak bakmadıkları, söz konusu evliliklerden gelen çeyizlerin ilişkiler üzerine çeşitli yansımalarının olduğu da görülmektedir.

Tarihler boyunca en eski devirlerden beri aileler arasında olduğu gibi devletler arasında da evlilik yoluyla sıhriyet bağı kurma geleneği son derece yaygındır. Fakat devletler arasında yapılan evliliklerde gönül bağından çok siyasi amaçlar güdülmektedir. Bu amaçlarla Selçuklu devleti de çağdaşı olduğu birçok devlet ve hanedan üyesiyle kızlarını evlendirmiştir.

Selçuklu hanedan üyelerinin evlilikleri içerisinde Abbasi hanedan üyeleri ile yaptıkları evlilikler dikkati çekmektedir. Selçuklu sultanları, Abbasi Hilafeti ile akrabalık bağı kurmaya hem siyasi hem de manevi açıdan büyük bir önem vermişlerdir. Özellikle, Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey dönemiyle başlayan bu ilgi evlenecek hatunların çeyiz eşyalarının mahiyetinden ve çeyizlerin hazırlanmasına gösterdikleri özenden de anlaşılmaktadır. Sultan Tuğrul Bey'in yeğeni Hatice Arslan Hatun'un Halife Kaim Biemrillah ile evlenmek üzere hazırladığı çeyizinden ve Mahmelek Hatun'un Halife Muktedi Billah ile olan evliliğinde hazırlamış olduğu çeyiz eşyalarının mahiyetine bakıldığında Selçuklu devletinin Abbasi Hilafeti ile yapacağı evliliklere ne derece önem verdiği anlaşılmaktadır. Hatunlar için hazırlanan bunca gösterişli ve büyük çeyizin hazırlanmasında iki devletin hazinesinde de ciddi bir mali masrafa ve canlanmaya sebep olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Abbasiler açısından, Selçuklu Devleti'nden gelen mali değeri çok yüksek olan çeyizleri hazinelerine aktarmaları söz konusu evliliklerden ekonomik açıdan büyük fayda sağladıkları anlaşılmaktadır. Halife Kaim Biemrillah'ın, Sultan Tuğrul ile kızı Seyyide Hatun'un evliliğini önlemek amacıyla ileri sürdüğü şartlardan olan, Altuncan Hatun'dan kalma önemli ikta arazileri, Abbasi ülkesinin tahıl ambarı olan

yerlerin verilmesi ve 300.000 dinar değerindeki altın paranın halifeye verilmesi evlilikler için verilenlerin ciddi ekonomik boyutunun olduğunu gözler önüne sermektedir.

Selçuklu Devleti'nin Abbasi melikelerine evlilik için verdikleri ikta arazileri ve çeşitli hediyelerin her iki hanedanlık arasındaki siyasi ilişkilere olumsuz yönde tesir ettiği de olurdu. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey ölünce yerine geçen yeğeni Alparslan, Tuğrul Bey'in eşi Seyyide Hatun'u baba evine Bağdat'a yollamıştır. Seyyide Hatun'un Bağdat'a gitmesinin ardından Sultan Alparslan'ın eşi Seferiye Hatun, Seyyide'ye çeyiz olarak verilen ikta arazilerinin geri alınması yönündeki girişimi Halifeyi kızdırmış taraflar arasındaki siyasi ilişkilerini olumsuz manada etkilemiştir. Özellikle Sultan Alparslan'ın Halife tarafından sultanlığının tanınması ve adına hutbe okunması olayı bu dönemde yeni yaşanmıştı. Bu nedenle Sultan Alparslan, geri istenen ikta arazileri sonucu yaşanacak muhtemel sorunları engellemek, Halife ile ilişkileri daha fazla germemek adına konuyu uzatmamıştır. Ayrıca Terken Hatun'un da kızı Mahmelek Hatun'un evliliği için ileri sürdüğü çeyiz şartlarının Halife Muktedi'ye kabul ettirilmesi konusu altında da bir takım siyasi üstünlük kurma ve Türk kadınının önemli işlerde söz hakkının olduğu düşüncesi yatmaktadır. Bu nedenle verilen çeyiz eşyasının taraflar üzerinde bir takım siyasi etkilere neden olduğu anlaşılmaktadır.

Abbasi ve Selçuklu hanedanları arasında yapılan evliliklerin düzenlenmesi genellikle elçiler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Hanedan üyelerinin evlilikleriyle ilgili görüşmeleri yapan elçiler evlilik şartları ve çeyizlerin mahiyeti hakkında bir takım diplomatik ilişkileri etkilememesi adına çözümlenmesinde son derece önemli roller oynamışlardır. Evlilik ilişkileri genellikle elçiler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Elçiler hanedan üyelerinin evlilik işini halletmek için gittikleri zaman, evlilik şartları ve çeyizler ile ilgili bazı sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorunlar bazen taraflar arasındaki ilişkilere olumsuz yansımış ve gerginliklere yol açmıştır. Gerginleşen ilişkilerin barışçıl yollarla düzeltilmesi konusunda da iş yine taraflar arasındaki devleti temsil eden elçilere düşmüştür. Sultan Tuğrul Bey ile Seyyide Hatun'un evliliğinde gelinin babası halife Kaim Biemrillah'ın ikna edilmesinde ve istenilen çeyiz miktarının verilmesine rağmen evliliği onaylamaktan vazgeçmesi üzerine araya

giren Selçuklu veziri Amidülmülk Künduri'nin önemli diplomatik manevralarla taraflar arasındaki çeyiz üzerinden yaşanan sorunların çözümünde kilit rol oynadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca halife Muktedi ile Sultan Melikşah'ın kızı Mahmelek Hatun'un evliliği için gelinin annesi Terken Hatun'un halifeden yüklü miktarda çeyiz ve süt hakkı istemesi sonucu yaşanabilecek muhtemel olumsuzlukları önlemede Nizamülmülk'ün girişimleri çeyizlerin diplomatik ilişkileri olumsuz etkilemesini engellemek bakımından son derece önemlidir.

Selçuklular ile Abbasiler arasında yapılan evliliklerle elde edilen çeyizlerin, hanedanlar arasındaki siyasi bağları etkilemesi, ekonomik ve diplomatik ilişkilere yansımalarının görülmesi her iki tarafın da bu türden siyasi evliliklere olan ilgiyi arttırmış ve zamanla bir gelenek haline dönüştürülmek suretiyle ihtiyaç halinde iki hanedan mensupları arasında evlilikler gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

Abdülazim Mahmud ed-Dîb, (1993). "Çeyiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (VIII:296-297). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Acar, H. İ. (2010). "Talak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (XXXIX:496-500). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Akarsu, E. (2019). Büyük selçukluda hatun/kadın ve siyasetteki rolü. *Genç Kalemler Tarih Düşünce ve Kültür Dergisi*, 5(6), 54-56. https://tarih.aksaray.edu.tr/indir/07097aea-9b86-4d31-9dfd-a0f80c623592.pdf.

Akbaş, M. (2021). Selçukluların abbâsî halifeleriyle ilişkileri ve halifelik mefkûresi bağlamında bağdat'a yönelik faaliyetleri. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, (14), 137-178.

Aköz, A. (2018). *Osmanlı köy ve şehir hayatı ders notları*, Yayımlanmamış ders notu, Tarih Bölümü, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Altunsoy, N. (2019). Selçuklu-abbasî hanedanları arasında güç, iktidar ve evlilik ilişkisi. *Kırklareli Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 144-158.

Asal, A. (2014). *Mehmed zihni efendi'nin el-vücûhu'l-milâh fî fusûli'n-nikâh adlı eseriyle hukuk-ı aile kararnamesinin mukayesesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Atar, F. (2007). "Nikah" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (33:112-117) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ayan, E. (2016). Harezmşâhlar hânedânının evlilikleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 32(32), 13-36.

Ayan, E. (2021). Irak selçuklu sultanlarının evlilikleri, http://www.fed.sakarya.edu.tr/arsiv/yayinlenmis_dergiler/2008_1/2008_1_13.pdf. (Erişim Tarihi: 19.08.2021).

Aydemir, A. (2010). Türk folklorunda nişanlanma ve evlilik sembolü olarak; 'gerdanlık, küpe ve yüzük. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, (282), 20-23.

Aydın, Y. (2018). *Horasan ve ırak selçuklu devletleri-abbasî hilafeti ilişkileri (429590/1038-1194)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.

Aydoğdu, A. (2021). Büyük selçuklu devleti tuğrul bey zamanı, https://www.academia.edu/44737438/B%C3%BCy%C3%BCk_Sel%C3%A7uklu_D evleti_Tu%C4%9Frul_Bey_Zaman%C4%B1, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

Başar, H. (2009). *Eski türklerde aile* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Başoğlu, T. (Ed.), (2020). "Mehir". *Temel İslam Ansiklopedisi* (5:428-431). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları.

Bezer, G. Ö. (2011). "Terken hatun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (40:510), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Biçak, S. (2007). *Türkiye selçuklu toplumunda kadın (XI-XIV. YY)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Brockelmann, C. (1964). *İslam milletleri ve devletleri tarihi*, (N. Çağatay, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. 1. (Basılı kitap)

Caferoğlu, A. (1968). *Eski uygur türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Can, S. (2011). Büyük selçuklu devleti'nde siyasi gücün kadınlar tarafından kullanılması. A. Çetin (Ed.), *Ortaçağda kadın içinde*, (ss. 395-419), Ankara: Lotus yay.

Ceylanbaş, F. (2007). *Selçuklu- abbasî hilafetinde siyasi evlilikler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Cin, H. (1998). *İslam ve osmanlı hukukunda evlenme*. Konya: yyok.

Dayandı, A. (2010). *Alparslan zamanında büyük selçuklu devletinin dini siyaseti* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ecer, A. V. (1989). Türkan hatun, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *6*, 167-176.

George, M. (2009). Tuğrul bey'in evliliği, (M. Alican, Çev.), *Tarih Okulu Dergisi, 2009*(3), 139-159.

Goldschmıdt Jr A. ve Davıdson L. (2011). *Kısa ortadoğu tarihi*, (A. Güler, Çev.). İstanbul: Doruk yay. (Basılı kitap)

Gregory Abu'l Farac, (1945). *Abu'l farac tarihi*, (Ö. R. Doğrul, Çev.). Ankara: TTK Basımevi. *1*. (Basılı kitap)

Gregory Abu'l Farac, (1950). *Abu'l farac tarihi*, (Ö. R. Doğrul, Çev.). Ankara: TTK Basımevi, *2*. (Basılı kitap)

Gündüz, A. (1992). "Başlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (5:131-133). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Gündüz, A. (2012). Tarihi süreç içerisinde türk toplumunda ve devletlerinde kadının yeri ve önemi. *Akademik Sosyal Bilim Çalışmaları Dergisi*, *5*(5).129-148.

Güzel, F. (2014). *Nâsır li-dinillâh'ın halifeliği ve şahsiyeti* (Yayımlanmamış doktora tazi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. 1-250.

İbn Fazlan. (1975). *Seyahatnâmesi.* (R. Şeşen, Haz.). İstanbul: Bedir yayınevi.

İbn Kesir. (2017). *El-bidâye ve'n-nihâye büyük islâm tarihi*. (M. Keskin. Çev.). İstanbul: Çağrı yay., *12*.

İbn Kesir. (2021). El bidaye ven-nihaye. https://ia803405.us.archive.org/view_archive.php?archive=/4/items/ab5eb086ef8215a96b40d3804b9898ae.jpeg/%5BEl-Bidaye%20Ve%E2%80%99n-Nihaye%5D%20%C4%B0bn%27i%20Kesir.zip&file=%5BEl-Bidaye%20Ve%D1%82%D0%90%D0%A9n-Nihaye%5D%20%E2%94%80%E2%96%91bn%27i%20Kesir.pdf. (Erişim Tarihi: 11.11.2021).

İbnu'l-Esîr el-Cezerî. (2008). *Camiu'l usûl*. (K. Sandıkçı, M. Koçak, Trc ve Şerh). İstanbul: Ensar yayınları, *14*.

İbnü'l Ezrak. (1992). *Meyyafarikin ve amid tarihi: artuklular kısmı*. (A. Savran Çev.). Erzurum: Atatürk Üni. Yayını.

İbnü'l-Cevzi. (2014). *El-muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem'de selçuklular*. (A. Sevim Çev.). Ankara: TTK Yay.

İlliyev, D. (2014). *Büyük selçuklu imparatorluğu'nun kuruluşu ve tuğrul bey.* (Yayımlanmamış lisans bitirme tezi). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul.

İstek, G. (2020). Büyük selçuklu devleti ile abbasi hilafeti arasında gerçekleşen siyasi evlilikler. S*ocıal Mentalıty and Research Thınkers Journals*, *32*, 944-961.

Kaçın, B. (2017). Büyük selçuklular'da evlilik merasimleri. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, (2), 97-121. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/sema/issue/33414/350171 (Erişim Tarihi: 14.04.2021).

Kaçın, B. (2017). *Selçuklu hatunları büyük selçuklu devleti hanedan üyelerinin siyasi evlilikleri.* İstanbul: Bilge Kültür Sanat yay.

Kafesoğlu, İ. (1973). *Sultan melikşah*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (2016). *Selçuklular ve selçuklu tarihi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yay.

Kapanşahin, M. (2012). Büyük selçuklu sultanları ile abbasi halifelerinin ilişkileri. *Hıstory Studıes ınternatıoal journal of hıstory*, *4*(4), 191-218.

Karadeniz, Y. (2019). Siyasi güç ve dini meşruiyet açısından büyük Selçuklu abbasi halifeliği ilişkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *8*(2), 2060-2081.

Karan, C. (2020). Abbasi sarayında ümmüveledlerin yönetime etkisi: hayzüra, şağab ve el- kahramaniye örneği. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (54), 379-402.

Kaya, A. (2008). 17. yüzyıl bursa şer'iye sicillerinin islam aile hukuku açısından tahlili. *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *17*(1), 81-107.

Kaymak, S. (2013). Bir selçuklu hâtûnu'nun evlilikleri: safiyye hâtûn. *Tarih Dergisi*, (56), 25-42.

Kitapçı, Z. (1994). *Abbasi hilafetinde selçuklu hatunları ve türk sultanları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.

Kitapçı, Z. (1994). Asrın olayı büyük selçuklu sultanı tuğrul bey'in halife el- kaim'in kızı seyyide ile evlenmesi ve bazı tarihi gerçekler. *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (1), 13-42.

Kitapçı, Z. (1997). *Abbasi hilafetine selçuklu hatunları ve türk sultanları*. Konya: Dizgi Evi Yayınları, 3. Baskı.

Köymen, M. A. (1976). *Tuğrul bey ve zamanı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kuşçu, A. D. (2016). Selçuklu devlet yönetiminde kadının yeri ve altuncan hatun örneği. *Selçuklu Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 173-191.

Mehmed Zihni Efendi,(1982). *Meşahiru'n-nisa* (B. Çetiner. Sad.). İstanbul: Şamil Yayınevi, *1*.

Merçil, E. (2013). *Müslüman türk devletleri tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Nutku, Ö. (1993). "Çeyiz" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (8:297-298). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Öngül, A. (2016). *Büyük selçuklular*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Özaydın, A. (2006). "Muktefî-liemrillâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (31:145-146). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özaydın, A. (2018). Nizâmülmülk'ün büyük selçuklu imparatorluğu'na hizmetleri, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, (8), 1-31.

Özaydın, A. ve Başar, F. (1994). *İslam tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.

Özdemir, M. N. (2008). Abbasi halifeleri ile büyük selçuklu sultanları arasındaki münasebetler, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 316-367.

Özgüdenli, O. G. (2012). *Tuğrul bey dönemi (1040-1063) selçuklu tarihi el kitabı*, R. Turan, (Ed.), Ankara: yyok.

Özgüdenli, O. G. (2013). *Selçuklular büyük selçuklu devleti tarihi (1040-1157)*. İstanbul: İsam Yayınları.

Raşidü'd-din Fazlullah, (2010). *Cami'ü't- tevarih selçuklu devleti*. (E. Göksu ve H. H. Güneş Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.

Rızaeddin b. Fahreddin, (2020). *Meşhur hatunlar*, (A. Acaroğlu, Sad.). Kahramanmaraş: Samer Yayınları.

Sarı, Ç. (2021). İslamiyet öncesi türklerde evlilik geleneği hakkında, https://www.uskudarcevresi.com/2014/08/IslamiyetOncesiTurklerdeEvlilikGelenegi. html (Erişim Tarihi: 08.12.2021).

Sayın, S. (2018). *Ortaçağda doğu ve batı dünyasının önemli kadınları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

Sevim, A. ve Merçil, E. (1995). *Selçuklu devletleri tarihi siyaset teşkilat ve kültür*. Ankara: TTK Yayınları.

Sevinç, N. (1987). *Eski türkler'de kadın ve aile*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Solmaz, S. (2001). Danişmendli ailesi ile büyük selçuklu hanedanı arasındaki akrabalık ilişkileri. *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi.

Sutay, G. (2018). Büyük selçuklu devletinde kadın ve siyaset: terken hatun örneği, *Uluslararası İslam ve Kadın Çalıştayı 9 Haziran 2018*, (ss. 307-340). Iğdır: Iğdır Üniversitesi Yayınları.

Sümer, F. (2012). "Tuğrul bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* (41:344-46). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şeyban, L. (1996). *İlk dönem abbasiler'de kadın (132-232/750-847)*(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Taneri, A. (1978). *Türkiye selçukluları kültür hayatı (menakıbü'l- arifin'in değerlendirilmesi).* Konya: Bilge Yayınları.

Tekin, B. B. (2014). Selçuklu kültüründe kadın'ın konumu: sanat eserlerinden hareketle karşılaştırmalı bir değerlendirme. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, *9*(10), 991-1008.

Tezcan, M. (2000). İslam öncesi ve sonrası eski türk ailesinin sosyo-kültürel nitelikleri. *Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri Bildirileri (25-26 Mayıs 1998)*, (ss. 2-20). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Turan, O. (1996). *Türk cihan hakimiyeti mefkuresi tarihi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Turan, O. (2009). *Selçuklular tarihi ve türk-islam medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Türkeş, G. U. (2010). *Türklerin tarihi: geçmişten geleceğe*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Usal Yalçın, S. (2010). Türklerde çeyiz sandığının kullanımı ve geleneksel süslemeleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 157-167. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/odusobiad/issue/27565/290029 (Erişim Tarihi: 13.04.2021).

Yaman, A. (1998). *İslam aile hukuku*. Konya: yyok.

Yaran, R. (1994). "Düğün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (10:15-16). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

EKLER

EK- 1: ABBASİ SELÇUKLU EVLİLİKLERİ

Hatunun Adı	**Eşinin Adı**	**Baba Adı**
Hatice Arslan Hatun	Kaim Biemrillah	Çağrı Bey
Fülane (Seferiye)	Muktedi Biemrillah	Alparslan
Mahmelek Hatun	Muktefi Biemrillah	Melikşah
Seyyide İsmet Hatun	Mustazhir Billah	Melikşah
Emire Hatun	Muktefi Liemrillah	Sencer
Fatıma Hatun	Müsterşid Billah	Muhammed Tapar
Selçuka Hatun	Nasır Lidinillah	II. Kılıçarslan
Seyyidetü'n Fatımatü'l Betül Hatun	Tuğrul Bey	Kaim Biemrillah
Seyyide Zübeyde Hatun	Mesud	Muktefi Liemrillah

EK- 2: HATUNLARIN MEHİRLERİ

Hatunun Adı	**Çeyizleri**
Hatice Arslan Hatun	100.000 dinar altın para
Fülane (Seferiye)	Bilinmiyor
Mahmelek Hatun	100.000 dinar altın para
Seyyide İsmet Hatun	100.000 dinar altın para
Emire Hatun	Bilinmiyor
Fatıma Hatun	100.000 dinar altın para
Selçuka Hatun	Bilinmiyor
Seyyidetü'n Fatımatü'l Betül Hatun	400 dirhem 1 dinar
Seyyide Zübeyde Hatun	100.000 dinar altın para

EK- 3: HATUNLARI ÇEYİZ İÇERİKLERİ

Katır	Altın tas	Hizmetçiler
Deve	İnci gerdanlık	Askeri birlikler
At	Altın paralar	Çeşitli mücevherler
Altın kap-kacak	İkta arazileri	Altın
Yakut	Sandıklar	Gümüş
İpek elbiseler	Altın beşik	Kıymetli eşyalar
Türk kızları	Yüzükler	

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	ELİF HARMANCI
Doğum Yeri	ÇANKIRI
Doğum Tarihi	27.01.1996

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Fakülte	EDEBİYET FAKÜLTESİ
Bölüm	TARİH

KATILDIĞI KURSLAR

Bilgisayar İşletmenliği	16.01.2020
Türk İşaret Dili	25.12.2017
İlkyardım	29.12.2017

İLETİŞİM

Telefon	05070780987
E- Posta	elifebs.oppa.18@gmail.com